

**NOTES SOBRE ELS MORISCOS ALS DOMINIS
DE L'ORDE DE L'HOSPITAL A LA RIBERA
DE L'EBRE**

JOSEP SERRANO DAURA

Quaderns d'Història Tarraconense XII (1993)

Poc s'ha tractat, salvat algun cas particular, el que FONT RIUS definia com la «*problemàtica mudèjar*» a Catalunya¹.

De fet, aquest fenomen al Principat es limita, pràcticament, a una zona molt concreta a la primeria del segle XVII: les riberes dels rius Segre i Ebre.

La convivència durant segles entre les comunitats cristianes i islàmiques no fou veritablement fàcil i, finalment, malgrat haver-se cristianitzat la població sarraïna, la situació es resolgué amb la seva expulsió majoritària.

Segons els autors, hi concorregueren tant causes d'índole religiosa com econòmica i política. Els intents de la Corona, sobretot de Ferran el Catòlic, foren intensos i continus, i es consumaren a Castella, el dia 11 de febrer del 1502 quan per una Pragmàtica, s'ordenava la conversió dels moriscos o bé, en altre cas, llur expulsió. Però a la Corona d'Aragó, la posició senyorial fou sempre contrària a l'ús de la força, si bé s'intentà sobretot al llarg del segle XVI la conversió dels sarraïns, atorgant-los, fins i tot beneficis tributaris; això no obstant, i en relació directa amb els esdeveniments internacionals que afectaven Espanya, finalment s'ordenà l'expulsió dels d'Aragó, València i Catalunya el 1610.

En aquesta ocasió, ens centrem en una zona molt delimitada, com són els dominis hospitalers de la ribera de l'Ebre i, en particular, a la Comanda d'Ascó i la Batllia de Miravet. Ja l'expulsió dels moriscos d'aquests dominis en comportarà el repoblament, amb la concertació de les Cartes corresponents amb els pobladors, antics i nouvinguts, de les viles afectades: Benissanet (1611), que és la primera que apareix després de l'expulsió, Ascó (1615), i Miravet (1623)².

1. FONT RIUS, Josep M., en *La Carta de Seguridad de Ramon Berenguer IV a las Morerías de Ascó y Ribera de Ebro*, publicades en *Homenaje a don José María Lacarra de Miguel en su jubilación del Profesorado*, Estudios Medievales, Saragossa, 1977, vol. I, pàgs. 261 a 283.

2. La Carta de poblament de Benissanet es troba a l'AHN, Ordes Militars, Batllia de Miravet, Caixa 8263, doc. 4.1. Hi ha un trasllat d'aquesta Carta a la mateixa Caixa com doc. 4.3, de 24 de desembre del 1611. El primer document fou publicat per ORTEGA PÉREZ, Pascual, *Els*

ATORGAMENT D'UNA CARTA DE SEGURETAT ALS SARRAÏNS
DE LA RIBERA DE L'EBRE PER RAMÓN BERENGUER IV

Acabada la reconquesta militar de la zona compresa entre Lleida i Tortosa, Ramon Berenguer IV es trobava amb una nombrosa població sarraïna, arrelada d'antic i dedicada essencialment al cultiu de la terra.

Se suposa que les forces cristianes es plantejaren l'expulsió dels sarraïns i llur substitució per nous pobladors cristians. Tanmateix, si volem la problemàtica que es podia haver originat per una expulsió en massa, amb l'abandó de les terres, i davant d'uns efectius humans insuficients per procedir a tal repoblament, veiem com Ramon Berenguer IV, a la fi, optà per assegurar a aquella població la seva permanència, atorgant-li una protecció directa i garantint-li el manteniment de la llengua, la cultura, la religió i l'organització polític-jurídica pròpia.

Així s'esdevingué amb les comunitats sarraïnes de Saragossa i de Tortosa, i després amb les de la ribera de l'Ebre (de manera especial amb Ascó, Flix, Móra, Garcia, Margalef, Castelló —lloc no localitzat— i Tivissa).

D'aquesta manera, en data desconeguda però situada entre 1153 i 1159, Ramon Berenguer IV atorgà una carta de seguretat als sarraïns de la ribera de l'Ebre, per la qual respectava llur pròpia identitat, els posava sota la protecció directa del sobirà, conservava llurs béns i mesquites amb els honors i heretats adscrits, i els reconeixia plena llibertat de moviment en els regnes hispànics (personal i familiar, amb llurs béns i armes). Talment en l'ordre dominical, l'única exacció fou, pràctica-

hospitalers a la Ribera d'Ebre. Benissanet, ss. XVI-XVII, Publicacions de la Diputació de Tarragona, Tarragona (1990), pàgs. 65-85. En referir-nos als capítols d'aquesta Carta, seguirem la numeració donada per aquell autor.

Pel que fa a la Carta d'Ascó, un dels seus exemplars originals es troba també a l'AHN, Ordes Militars, Comanda d'Ascó (*«Encomienda de Azcón»*), Lligall 187, doc. 12. Després, un trasllat fou publicat per BIARNÉS BIARNÉS, Carmel, a *Apunts d'Història d'Ascó - Els moriscos a Catalunya*, Gràfiques Monconill, Ascó, 1981, pàgs. 139-175. Sobre aquests documents, podeu veure SERRANO DAURA, Josep, *La Torre de l'Espanyol (Ribera d'Ebre)*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 1988, pàgs. 250-252. En referir-nos a aquesta Carta, usarem la numeració per capítols fixada per BIARNÉS.

I finalment, pel que fa a la Carta de Miravet, fou publicada per ORTEGA PÉREZ, Pascual, a *La Orden de San Juan de Jerusalén y Miravet (primera mitad del s. XVII)*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 1988, pàgs. 177-207. Després hi ha un trasllat a l'AHN, OO MM, Batllia de Miravet, Caixa 8263, doc. 5. Per qualsevol remissió a aquest document, en la publicació d'ORTEGA, seguirem la numeració per capítols donada per l'autor.

ment, la desena part dels fruits i rendes; però, eximint-los de qualsevol altra prestació econòmica i personal³.

Així mateix, la necessitat d'una defensa més eficaç de la zona i els problemes econòmics del comte, sense oblidar la conveniència d'accelerar el repoblament cristià de la zona (recordeu que ens trobem en una zona fronterera, de fortificacions al llarg del riu Ebre), forçaren els sobirans a traspassar llurs dominis i jurisdicció als senyors feudals i, amb aquells, evidentment, la població sarraïna. Així veiem, per exemple, que es fa donació a l'Orde del Temple dels termes de Miravet (1154) i d'Ascó, Riba-roja i Castelló (1182, confirmada el 1210); la torre d'Alboçalaz, en terme d'Ascó, al cavaller Espanyol de Prades (1175), actualment, Torre de l'Espanyol; Flix a Bonifaci de la Volta (1155), i Tivissa, Móra, Garcia i Marsà a Guillem de Castellvell (1174).

Això no obstant, els diferents senyors feudals havien de respectar els privilegis atorgats per Ramon Berenguer IV a llurs vassalls sarraïns. Però malgrat tot, tals privilegis, essencialment en allò que afectava els drets senyorials dominicals, havien de constituir font de litigis constants amb la comunitat cristiana. Els conflictes es repeteixen successivament fins a l'expulsió dels moriscos decretada el 1610.

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ SARRAÏNA

Ens referim aquí al procés de conversió de la població sarraïna al cristianisme, i veurem com evoluciona la dita població numèricament fins al 1610, en què es dictà l'ordre d'expulsió:

La conversió de la població sarraïna

Veiem com el 1497, segons l'inventari fet en aquella zona⁴, els percentatges de població sarraïna a la zona de l'Ebre eren els següents:

FLIX: 29,50 %;

BENIFALLET: 49,30 %;

MIRAVET: 96,62 % (86 llars sarraïnes i 3 cristianes);

3. La Carta, que es troba localitzada a l'AHN, Comanda d'Ascó, Lligall 186, doc. 1, fou publicada per FONT RIUS, ob. cit. Així mateix BIARNÉS BIARNÉS, Carmel, en *La implantació de l'Orde del Temple a la Ribera d'Ebre (1148-1210)*, Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, Ascó, 1986, pàgs. 47-50, en publica una traducció al català.

4. IGLÉSIES, J., *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva geografia de Catalunya*, a *Quaderns de Geografia I*, Barcelona, 1949, pàg. 123.

ASCÓ: 80,31 %;
VINEBRE: 55,25 %;
MÓRA: 28,40 %;
TIVISSA: 28,30 % i
TORTOSA: 5 %.

En aquest moment, encara ens referim a «*moros*» pròpiament dits, de costums i religió purament islàmiques. I es constata que constituïen la població majoritària en casos com els d'Ascó, Miravet i Vinebre (ens manquen les dades referents a Benissanet).

Malgrat això, creiem que, almenys a Ascó, vers el 1510, la població sarraïna era totalment cristiana. Ens ho fa pensar la troballa documental d'unes enquestes fetes en aquella vila sobre els drets, censos i tributs que se satisfien al comanador, i en les quals es fa referència continuada als «*olim moros*» (antics moros), com si ja estiguessin tots cristianitzats. Fins i tot es manifesta que el comanador ha «*pres*» la mesquita i les terres adscrites per a fer-hi una església i posar-hi campanes⁵.

Més concloent, continuant en el cas d'Ascó, és la documentació que ens ha arribat del 1558. Sens dubte que aquest any tota la població sarraïna s'havia cristianitzat: en el dit any se celebrava un Capbreu⁶ sobre els drets senyorials al lloc, i ja hi figura l'expressió de cristians «*nous*» per a referir-se als moriscos, i hi apareixen nombrosos cognoms amb clares connotacions islàmiques (ALCASP, ABENCOMEIX, ABOAMIS, FARAGO, ASAFAR, SARAGOCI, AMASIT, TORTOXI, etc.). Però en cap moment es fa referència a sarraïns pròpiament dits, ja que tots, malgrat el cognom, tenen noms cristians.

En el Capbreu del 1558, el mateix comanador d'Ascó, en referir els béns i drets que li corresponien a Ascó, declarava una casa dins la vila, dita «*La Mesquita*», al carrer Major i prop de la plaça, «*que antiquitus ante conversionem infidelius*» era la seva mesquita.

I encara, sobre Ascó, el 1562, amb motiu d'una concòrdia celebrada amb el comanador d'aquella vila, hi intervenen els representants de «*les Universitats e singulars persones de la villa de Asco y del loch de Vinebre, axi crestians vells com novament convertits*»⁷. En aquell moment hi havia, efectivament, dues Universitats a Ascó (intervenen dos jurats per a ca-

5. ACA, Ordes Militars, Armari 30, Lligall 4.

6. AHN. OO MM, Comanda d'Ascó, Llibre 62.

7. AHN. OO MM, Comanda d'Ascó, Llibre 61, doc. 61-3.

da una), la de «dins» i la de «fora», és a dir, la dels cristians nous i la dels vells, amb personalitat i organització pròpies. Creiem que, realment, tota la població era cristiana, encara que en aparença o formalment, i es mantenien, però, dues comunitats perfectament diferenciades.

Universitats que ja el 1595⁸, per acord mutu, s'havien refós entre elles constituint-ne una de sola, i compartint els càrrecs municipals veïns d'ambdues comunitats. Unió que es mantingué fins al 1607, arran del Capbreu que aquell any se celebrava a Ascó, en el qual intervingueren els jurats Guillem SPINELL i Miquel CAPO (moriscos) i els prohoms «elets y deputats» designats pel Consell General de la Universitat, Antoni ALMASIT (morisc) i Joan FRANCH (cristià vell)⁹.

En el cas de Vinebre, en el Capbreu del 1558 apareix una sola Universitat, amb dos únics jurats: Joan DOMENECH (cristià vell) i Jaume FERRER (cristià nou). Després, en la relació de veïns declarants, com a cognoms moriscos tenim: CARIM, FERRUS, BILLOT, TORNER¹⁰

A Vinebre no es dona la duplicitat organitzativa com a Ascó, entre els cristians nous i els vells.

Pel que fa a la Batllia de Miravet, concretament a Miravet i Benissanet, sembla que, el 1509, quasi tota, o la major part, de la població sarraïna ja s'ha cristianitzat.

Efectivament, el 17 de maig del 1509, Ferran el Catòlic s'adreça al seu lloctinent al Principat, i, referint-se als sarraïns conversos d'aquelles viles, assenyala que «*illas terras et portiones que olim pertinebant et spectabant ad ipsam olim aljamas et ediculas mahometicas*», havien de tributar igual que els cristians vells.

Així mateix, després d'indicar que els conversos han de testimoniar la seva nova fe (acudint als temples cristians, celebrant actes religiosos), estableix que les Universitats de cada vila han de prestar-los «*auxilio, consilio et favoribus oportunis*» quan sigui necessari¹¹.

El document es refereix ja a les «olim» (antigues) aljames, equivalents a les Universitats dels cristians vells.

8. Així consta en el Capbreu del 1607 (AHN, OO MM Comanda d'Ascó, Llibre 63): el notari actuant Pau Bellver, escrivà general de la Cúria i Comanda, en referir-se als jurats intervinents, assenyala: «*elets y deputats ... com ha representants la dita Universitat que olim eren dues, ço es, de dins y de fora, ..., de la qual unio e reductio en una Universitat consta y apar per acte rebut y testifficat en poder de mi notari a vuit de octubre mil sinchcents noranta y sinch, auctoritzat y decretat per lo Capitol de Asemblea*» (aprovada dita unió per l'Assemblea provincial de la Castellania d'Amposta).

9. Nota anterior.

10. Nota 6.

11. ACA, Reg. de Cancelleria núm. 3356, fol. 151.

Anys després, el 9 de juny del 1522, s'inicià un procés, en el qual el castellà d'Amposta designà dos comissaris, amb la finalitat d'informar la Senyoria de quins eren els tributs que abonaven els cristians nous de la Comanda d'Ascó¹².

Elaborat el dit informe pels comissaris designats (fra Pere Camarassa, prior de la capella de sant Pere, del castell d'Ascó, i Gabriel Font, notari de Gandesa), el 29 d'agost del 1525 el mateix castellà concedí com a benefici als cristians nous de Miravet i Benissanet que satisfessin a la Senyoria els mateixos drets i tributs que pagaven els moriscos de la Comanda d'Ascó («... *considerando a vosotros, los vezinos de los lugares de Miravet y Benissanet ... vos ayais conbertido a la Santa Fe Cattolica ...*»).

El mateix castellà assenyalava a continuació que es tractava d'una mesura afavoridora per a tots aquells que encara continuaven sota la religió mahometana, i decidissin convertir-se al cristianisme.

Són evidents, doncs, els intents de l'Orde de l'Hospital per a aconseguir la conversió dels seus vassalls sarraïns la primeria del segle XVI. Més endavant, ens referirem als tributs en qüestió; ara indiquem solament que tal declaració es contradiu clarament amb aquelles amples franqueses concedides, el segle XII, per Ramon Berenguer IV.

D'aquesta data del 1525 hem de passar al Capbreu celebrat el 1606 a la Batllia de Miravet¹³, i, referint-nos a Miravet i Benissanet, veiem que apareix en cada cas una sola Universitat. A Miravet hi ha cognoms moriscos com GUASQUI, FUMADOR, CORDER, ABET, ARRAM, FAIREN, BELLON, si bé els noms són cristians; però ocupen càrrecs municipals: intervenen com a jurats Antoni FUMADOR i Pere BELLON, amb el síndic Vicens ABET. I a Benissanet, els jurats són Guillem COPERÓ i Jaume COCOLLA (cristians nous), amb el síndic Jaume CLUA (vell).

Segons el que acabem d'exposar, podem afirmar que la població sarraïna, almenys de les viles a què ens referim, era totalment cristiana ja a mitjan segle XVI. També hem de constatar que els moriscos eren majoria entre els veïns d'aquestes viles, més quan observem que ells ocupaven en gran part o totalment els càrrecs municipals.

12. Així es refereix en el preàmbul del Capbreu dut a terme a Benissanet el 1606, alhora que es feia a tota la Batllia (AHN, OO MM, Batllia de Miravet, Llibre 160).

13. Nota anterior.

La població morisca

Hem vist més amunt els percentatges de població sarraïna a la ribera de l'Ebre, segons el cens del 1497.

Anys després, el 1553, es féu un nou cens ¹⁴, en el qual, però, no es distingeix la població d'origen sarraí. De manera global, en els casos que s'indiquen, tenim la població següent:

	Focs (famílies)	Habitants
Tortosa	988	4.940
Tivissa i agregats	235	1.175
Móra i els seus Masos	180	900
Ascó	158	790
Flix	158	790
Garcia	121	605
Miravet	87	—
Benissanet	81	—

Pel que fa al segle XVI i en relació amb les viles d'Ascó, Vinebre, Benissanet i Miravet, ens poden resultar orientatives les dades personals que figuren en els respectius Capbreus i altra documentació que hem citat:

Ascó:

1558: 45 terratinents moriscos, enfront de 23 de cristians vells (inclosos tres sacerdots, i manca-hi sumar els que eren veïns de La Farella).

1562: la Universitat dels cristians nous compta amb 38 consellers, més els dos jurats; i la dels vells, sis consellers i els dos jurats.

1607: 65 terratinents cristians nous, i 31 de vells (inclosos dos preveres i el notari de la Comanda).

Vinebre:

1558: vuit terratinents cristians nous, i catorze de vells (inclosos dos preveres).

14. IGLÉSIES, J., ob. cit., pàgs. 119, 120. Les dades concretes de Miravet i Benissanet les aporta ORTEGA, *Els hospitalers*, pàg. 12.

1562: amb una única Universitat, dos jurats cristians nous i dels consellers 2 cristians vells i 3 de nous.

1607: cinc terratinents cristians nous i quinze vells (inclosos tres sacerdots).

Benissanet:

Segons Capbreu del 1606, els terratinents eren dos cristians vells i cinc de nous.

Miravet:

En el mateix Capbreu del 1606, setze terratinents cristians nous i divuit de vells.

Situant-nos a l'any 1610, abans de lliurar-se l'ordre d'expulsió dels moriscos, segons LAPEYRE, a la ribera de l'Ebre tindríem 780 famílies morisques i 3.463 moriscos, mentre que a la del Segre eren 354 cases i 1.502 persones: total, 1.134 cases i 4.965 persones¹⁵.

El total d'expulsats efectivament de les riberes dels rius Segre i Ebre foren 3.312, dels quals 1.919 correspondrien a la zona de l'Ebre, segons el detall següent¹⁶:

	Homes	Dones	Nois	Noies	Infants	Totals	Cases
Benissanet	152	151	52	43	34	432	90
Miravet	111	118	36	22	29	316	79
Ascó	251	256	81	47	149	784	154
Tivenys	60	54	29	16	12	171	32
Vilanova de							
Tortosa	82	72	26	17	19	216	53
Totals	656	651	224	145	243	1.919	408

Cal indicar que l'expulsió no afectà els moriscos de Flix, Tivissa, Garcia, Móra, Riba-roja i Vinebre.

Als que no foren expulsats cal afegir els que restaren a cada vila, ja fos per haver obtingut la llicència pertinent del virrei —que alesh-

15. LAPEYRE, Henri, *Geografía de la España morisca*, col·lecció *Història i Societat*, núm. 4, Diputació de València, València, 1986, pàgs. 119, 120. Les dades les obté l'autor de la «*Relacion del numero de moriscos que se an embarcado de todas edades en este puerto de los Alfaques de Tortosa*», document que publica ell mateix en aquell llibre, com a apèndix, pàgs. 293-298.

res era el bisbe de Tortosa— després d'haver comprovat la seva fidelitat cristiana, o bé per haver «*burlado la Justicia*». De fet, alguns havien estat autoritzats a restar-hi abans de dur a terme l'expulsió, i altres després, ja el 1611, per la intervenció del bisbe de Tortosa.

D'altra banda, ordenada l'expulsió, hi ha constància de més de 200 moriscos que es refugiaren a les serralades de Ginestar i Tivissa; però, foren finalment capturats, sembla que tots, pel comissari Sedeño i embarcats als Alfacs¹⁷.

NADAL OLLER¹⁸, per la seva banda, referint-se a un informe del bisbe de Tortosa del 1615, indica que el total de famílies de cristians nous que restaren a la ribera de l'Ebre fou de 397, entre els que foren autoritzats a restar-hi i els expulsats que després retornaren.

El mateix bisbe, en un informe posterior també del 1615¹⁹, indica que el total de famílies que restaven a la ribera de l'Ebre fou de 385, «*y seran pocas mas o menos*»; hi ha, en tot cas, entre aquell primer informe eclesiàstic i el segon, una diferència de dotze.

Sobre els que es quedaren, tenim les dades del primer informe del bisbe de Tortosa (el segon no conté cap desgloss), segons les quals, el 1615, foren:

	Total Fa- mílies	Autoritzats		
		1610	1611	En tornaren
Tortosa	47	30	15	2
Tivenys	16	7	3	6
Benifallet	13	12	—	1
Aldover	1	1	—	—
Garcia	37	37	—	—
Móra	51	45	—	6
Tivissa	52	51	—	1

16. LAPEYRE, ob. cit., resum extret de la «*Relacion*» esmentada a la nota anterior; remarquem que mentre que els moriscos d'Ascó foren expulsats en la segona «*trampa*», els de Benissanet i Miravet es repartiren entre aquell mateix grup i els numerats com a 22 i 23 (dels darrers).

17. UDINA MARTORELL, Federico i BELENGUER CEBRIÀ, Ernesto, *La expulsión de los moriscos de Valencia y Cataluña, según el comisario del embarque don Cristobal Sedeño*, Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1980, pàg. 32. doc. 37. Aquesta obra recull la «*Coleccion de documentos originales y de primera mano relativos a la expulsión de los moriscos de Valencia y Cataluña, por el principal protagonista de estos hechos D. Cristobal Sedeño de Torrellas*», dipositada a l'ACA, Diversos Vària, fons 30 vol. 5.

18. NADAL OLLER, Jorge i GIRALT, Emili, *Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717*, separata a Estudios de Historia Moderna, tom III, article 7, 1953, pàg. 263.

19. ACA, Consell d'Aragó, Lligall 270, publicat per BIARNÉS, *Els moriscos*, pàgs. 129-138, i al qual es referia NADAL OLLER, ob. cit. (nota anterior).

	Total	Autoritzats		
	Fa- mílies	1610	1611	En tornaren
Vinebre	13	8	5	—
Flix	53	53	—	—
Riba-roja	63	63	—	—
Ascó	11	?	?	?
Benissanet	19	13	—	6
Miravet	21	—	2	19
Totals	397	320	25	41

Veiem que no hi ha notícies exactes dels moriscos d'Ascó, ja que caldria afegir-los a cada columna, segons el cas: sols sabem que alguns no foren estat expulsats i altres, en nombre indeterminat, van tornar.

Si recollim les dades aportades per LAPEYRE, sobre la població morisca anterior a l'expulsió, observem que ens dóna una mitjana de 4,4 persones per família. Si apliquem aquest barem, tindrem, sobre 397 famílies, un total de 1.747 moriscos a la ribera de l'Ebre després de l'expulsió.

Dels casos recollits, es destaca, segons el mateix bisbe de Tortosa, que a la majoria de poblacions, els moriscos estaven «mezclados» amb cristians vells (a Flix fins i tot s'afirma que «se confunden»), sense viure en un barri a part.

LA UNIVERSITAT DELS CRISTIANS NOUS D'ASCÓ

Creiem important fer referència a l'existència d'una Universitat de cristians nous o de «dins», separada i diferent de la dels cristians vells o de «fora», a Ascó, cadascuna amb la seva organització pròpia.

Hem vist com intervenien en el Capbreu del 1558 i també en una concòrdia senyorial del 1562. Veurem, a l'apartat següent, quins eren els drets que es declaren i la situació dels moriscos respecte dels cristians vells en aquells moments.

Finalment, però, a iniciativa de les mateixes Universitats, el 24 de gener del 1594 es redactaven uns capítols a manera de concòrdia entre ambdues, recollint els punts essencials de la unió que es tractava de fer tot indicant prèviament que, malgrat tal «*separatio de una Vila y de altra, ..., per los treballs se offerexen cada dia en negocis comuns*», de fet ja cons-

tituïen «*un cos y una Vila*». Es tracta, doncs, d'unificar ambdues Universitats per convertir-se en una de sola ²⁰.

Per tal de dur-ho a terme, els pactes entre ambdues comunitats que es presentaren al comanador eren:

Quant a l'organització política

1. Que s'elegirien cinc persones d'ambdues viles perquè «*miren y elegenden les persones bones, abtes y conuinients per al govern de la Vila fins en numero de trenta*», les quals haurien de constituir el Consell General de la Universitat.

2. D'aquestes 30 persones haurien d'elegir-se dos jurats. El procediment consistiria a designar un total de dotze persones d'entre aquelles, sis com a candidates al càrrec de jurat major i les altres sis al de jurat menor, «*possades ab redolins (amb faves) en dos boses*» separades, pel primer amb faves blanques i per l'altre amb faves negres.

3. Dels restants divuit consellers, s'haurien d'insacular, pel mateix procediment, els càrrecs de clavari (recaptador) i del mostafaç, amb sis candidats en cada cas; i s'afegia que, en aquests casos, els candidats no haurien de concórrer als càrrecs de jurats.

4. La durada dels càrrecs indicats seria sempre d'un any; havent d'insacular primer els jurats, després el clavari i finalment el mostafaç; en qualsevol cas no es podria ocupar el mateix càrrec en el termini de tres anys.

5. El Consell General hauria d'elegir-se cada tres anys.

6. El Consell Secret (mena de comissió permanent) estaria integrat per dotze persones, insaculades «*per mans de un minyo de menor edad de deu anys*».

7. S'estableix que es portaria un «*Llibre de inseculament*», per recollir les eleccions referides.

8. Es prohibeix la concurrència en les eleccions, de dos germans alhora, i també d'aquell que fos deutor «*de roba de la Vila*» (pel molt «*gran abus de aturar-se la roba de la Vila los que ixen de jurats o clavari*», fixant «*un mes d'escombros*» perquè la tornin o paguin).

9. En cas de mort d'alguna de les persones que ocupaven els càrrecs indicats, calia seguir-se el mateix procediment per a designar el seu substitut.

20. ACA, OO MM Sant Joan, Gran Priorat, Lligall 668.

10. Finalment, els primers jurats conjunts que es designarien aleshores, calia que continuessin al Consell l'any següent *«per quant tenen los negocis de la Vila al cap»*.

11. S'haurien d'unir, en un mateix arxiu, totes les *«escriptures»* de cada Universitat.

En l'aspecte econòmic

1. La Universitat dels cristians vells tenia pendent de cobrar *«per censals o devitoris»* la suma total de 3.400 lliures; per això, la dels cristians nous estava d'acord a assumir-ho com a *«mals perduts»*, establint que *«se'n fasse un arrendament o colectoria ... per a fi y effecte de quitar y luir dits mals perduts»*.

2. Respecte als deutes dels cristians vells, els nous ofereixen avançar unes 100 o 200 lliures, les quals seran descomptades del que es recapti d'aquelles 3.400 lliures damunt indicades.

D'aquests acords es desprèn que més que una unió, de fet es produeix una absorció, podem dir, de la Universitat dels cristians vells per la dels cristians nous.

Sobre els béns de cada una

1. Els cristians vells aporten un forn, establint-se que es mantindria *«una almoyna que la Vila de fora te per a donzelles a maridar»*, a càrrec de dos censals, que sumen en total sis lliures.

2. Els cristians nous aporten *«la Casa del Consell, carnisseria y botigues y peytes, excepte empero un dret te sobre certes terres de Obçe que en temps passats eren de la mesquita»* (se les reserven per a allò que els semblarà).

En altres aspectes

1. Que el portal *«de la molinada»* haurà de canviar d'ubicació per tal de facilitar a tots els veïns el seu accés (*«passar a hont convinga»*).

2. Acorden no acollir cap foraster estrany, per tal d'evitar problemes causats amb anterioritat per aquesta qüestió (no s'exposa la raó, però potser era per evitar l'arribada de nous pobladors).

Presentat el projecte, redactat a la fi, pels representants d'ambdues comunitats, el comanador d'Ascó fra Jaume de Montcada, mostrà la seva disconformitat, sobretot en les qüestions relatives als organismes municipals, i disposà el següent:

1. Que les persones a designar per triar els membres del primer Consell General de la nova Universitat, havien de ser quatre i «*en número igual, ço es dos christians vells y dos christians nous*» (es fa la consideració que són molts més els moriscos i podrien pretendre acaparar els càrrecs).

2. L'elecció hauria de fer-se davant el mateix comanador, o el seu procurador o el batlle, de tal manera que si hi hagués «*discordia*» entre aquells quatre, seria el comanador o el seu representant qui decidiria.

3. Per elegir el Consell Secret o Ordinari, es posarien tots els trenta noms dels membres del General en una borsa, i se n'insacularien dotze «*redolins*»; això no obstant, entre els elegits haurien de figurar-hi, com a mínim, quatre cristians vells.

4. També d'entre tots els membres del Consell General (suposem que de la resta de membres), haurien de designar-se els jurats, acceptant la proposta feta (dues borses, amb sis noms en «*redolins*»). Això no obstant, un jurat hauria de ser cristià vell i l'altre nou, alternant un de cada comunitat en els dos càrrecs de jurats (el major i el menor) de cada any.

5. Quant al clavari, exigeix que dipositi una fiança de 500 lliures, i que entre els noms a posar en la borsa, n'hi figurin dos de cristians vells.

6. Respecte del mostafaç, s'indica igualment que entre els candidats hi havien de concórrer dos cristians vells. Hi afegeix, però, que sempre es treuran dos noms i serà la Senyoria qui elegirà entre els dos insaculats.

En la resta de qüestions, manifestava el comanador que li «*plau*» les propostes fetes, i afegia, en tot cas, que demanava un memorial dels deutes dels cristians vells i, d'altra banda, quant a la prohibició de permetre l'entrada a la vila de forasters estranys, indicava que tal extrem no podia afectar la Senyoria ni el seu procurador a la Comanda.

En tot cas, ignorem quins foren els pactes finalment establerts, però la unió definitiva es formalitzà el 1595²¹.

Això no obstant, sobre les qüestions exposades, podem veure, almenys respecte dels jurats, que, en el Capbreu de la Comanda del 1607, els dos jurats que hi intervingueren eren cristians nous; quan el que desitjava el comanador era que fos un de cada comunitat. I ja els béns d'ambdues comunitats, es declaren conjuntament.

21. Nota 8.

ELS TRIBUTS I LES PRESTACIONS DELS SARRAÏNS

La Carta atorgada per Ramon Berenguer IV²², a més de les garanties personals i polítiques, incloïa determinades disposicions en l'ordre dominical:

1. En l'àmbit tributari:
 - Havien de satisfer el delme o desena part dels fruits i rendes (bé que s'atorgava un any de franquícia), i,
 - tenien llibertat de disposar dels seus béns, afectant-los els drets dominicals senyorial de fadiga i lluïsmes.
2. Sobre prestacions personals:
 - estaven exempts del deure d'hospedatge a cristians;
 - estaven exempts de la host (inclouria presumiblement també la cavalcada);
 - estaven exempts de tota questia, i
 - estaven exempts de qualsevol servei o treball personal.

Vigència efectiva de la Carta

La vigència d'aquella Carta ens ve confirmada en el cas d'Ascó, per unes enquestes que es feren el 1510²³ sobre els drets, censos i rendes que se satisfien al seu comanador, i en què foren interrogades diferents persones (veïns d'Ascó, Vinebre, La Torre de l'Espanyol, Riba-roja i Flix), cristians vells i moriscos (no apareix cap sarraí). Entre les declaracions que es formulen i en particular en relació amb els «*olim moros*» (els antics moros, que ja no ho eren), destaca el testimoni de Joan Lo Pobill, òlim moro d'Ascó, el qual manifestà que «*los dñs olim moros en lo terme de Asquo tenen e posseheixen totes ses terres y heretats en alou, que no'n paguen cens algu al senyor*».

L'excepció seria quan es tractés de béns que s'havien adquirit a cristians vells o dels que el senyor fes nou establiment; en aquests casos s'hauria de satisfer allò que ja estigués fixat o que s'estipulés de nou. Per contra, evidentment, si es tractés de propietats dels òlim moros, encara que les adquirissin cristians vells, continuarien com a no subjectes a cap prestació senyorial.

22. Notes 1 i 3.

23. Nota 5.

És a dir, que aquella exempció personal que atorgava als sarraïns la Carta del segle XII, havia passat a ser una franquícia inherent, que seguia als béns en qüestió segons el seu titular originari i amb independència dels posseïdors successius. Cal destacar que les exempcions no es reconeixien «*per se*» als moriscos, sinó d'acord diríem, amb l'existència o no de càrregues tributàries sobre la terra, casa, corral, etc.

El testimoni de Joan Lo Pobill és el més clar sobre la qüestió, atès que els altres interrogats, si bé podríem dir que ho donen a entendre, solen remetre's a allò que han sentit dir o «*a la veritat*» que fos, sense concretar res més.

Malgrat que les declaracions citades són poc clarificadores, recullen determinades exempcions i obligacions o càrregues tributàries dels moriscos, però entenem que es refereixen únicament al moment concret en què s'efectuen (el 1510); no pot entendre's d'altra manera la manca de coincidència entre aquell testimoni de Joan Lo Pobill, referent a l'exempció total, i la dels altres declarants que citen determinades prestacions que feien efectives els moriscos.

A tall de resum, la resta dels interrogats declaren segons el que han sentit dir o coneixen, evidentment per casos concrets, el que segueix:

- «*Les cases del carrer de Vila*» d'Ascó, «*les quals cases ... antigament foren de uns moros*» «*no fan cens al senyor ni mai los senyor los ne demane cens ni dret algu*».
- Per «*cada casa de olim moro*» es satisfaria al senyor segons si tenia «*bestia*» per llaurar o no: en el primer cas 12 sous, i en el segon 10. Però s'afegeix que no se sabia si es pagava per «*dret de directe Senyoria*» o per «*çofres*».
- Els «*olim moros*» pagarien per les terres que posseïen: «*de la orta la cinquena, y de les mitganes lo quart, y del sequa la setena; y de les oliveres la sisena, y altres drets segons en la terra que cullen*»; però no se sap si és per «*drets ho prestacions personals*».
- Se «*squartassan*» les vinyes dels «*olim moros*» quan els raïms estan per madurar, i s'indica la verema que hi ha, «*e de aquella paguen lo quart*».
- Els censos o tributs que satisfien per les terres es trobava recollit en l'anomenat «*Llibre Vert*».
- Les terres de la «*mesquita*» havien estat dels «*olim moros y de la mesquita*», fent en tot cas «*cert dret*» a la mateixa «*mesquita*» que es deia «*obse*» (s'afegeix en aquest punt que «*lo dit senyor se age pres la dita mesquita*» amb les seves terres «*per fer-ne sglesia y donar-li les dites terres ... y volia metre campanes*»).

- Per la venda de cases i terres dels «*olim moros*» es paguen vuit diners per lliura (quatre el venedor i quatre el comprador) per dret de corredoria; però el senyor no ostentaria en aquest cas el dret de fadiga.
- Pagarien 27 lliures al comanador «*per tota cosa dels termes*» (com un cens general i col·lectiu).

L'any 1525²⁴, com ja hem indicat, el castellà d'Amposta atorgà als cristians nous de les viles de Miravet i Benissanet els mateixos beneficis tributaris de què gaudien els de la Comanda d'Ascó, i havien de satisfer també els mateixos drets que aquells. El document que coneixem conté una declaració general en tal sentit, indicant que en tant que s'havien convertit «*no serra raçon pagassedes tantos derechos ni responsiones por las tierras cultivais ni de los frutos que de aquella cogies, como pagabades quando erades moros*». Però després solament concreta les qüestions següents:

- Pel que fa a la producció de les vinyes que es plantessin a partir d'aquell moment, satisfarien el mateix que pagaven per les panes, almenys per un període de deu anys, a comptar del 1528; transcorregut aquest termini, el senyor decidiria si s'implantava el sistema dels «*alfarracadors*» (de peritació o valoració que s'usava a la Comanda d'Ascó).
- I que tots els drets senyorials han d'ésser a càrrec dels mateixos vassalls, a la «*botiga*» del senyor.

Ens crida l'atenció que el castellà d'Amposta vulgués equiparar amb el tracte els seus vassalls cristians nous amb els de la Comanda d'Ascó. Podríem pensar que aquella primera carta de Ramon Berenguer IV no hauria estat atorgada als sarraïns de les viles de Miravet i Benissanet; de fet, no se les cita en aquell document.

D'altra banda, cal recordar que Miravet i els seus termes (que després integrarien la Batllia del mateix nom), era objecte de donació a favor de l'Orde del Temple el 1154, probablement abans que es produís l'atorgament d'aquella Carta de seguretat als sarraïns per Ramon Berenguer IV (moment que se situa entre el 1153 i 1159). Si fos així, el dit document s'hauria concedit quan els sarraïns de Miravet (amb

24. Nota 12.

Benissanet) estaven sota la Senyoria directa dels templers, fet que explicaria la seva no inclusió en la Carta.

És possible que així fos; podem veure, per exemple, en el Capbreu celebrat a la Batllia de Miravet el 1606, que hi intervenen tots els vasalls, sense distinció entre els cristians vells i els nous (a diferència d'Ascó), i és l'últim que es feu abans de l'expulsió dels moriscos.

Malgrat això, tenim constància que els moriscos de Benissanet serien francs per cases, sínies i sequers fins a l'expulsió, i que no havien satisfet mai cap cens ni renda²⁵. Per contra, coneixem actes d'establiment en terres de la Batllia de Miravet a favor de sarraïns a partir del segle XIII, en què es fixa un cens anual²⁶.

Segons Capbreus anteriors a l'expulsió

Per conèixer exactament quins drets i censos satisfien els moriscos, almenys abans de l'expulsió, cal recórrer als Capbreus generals celebrats en cada un dels dominis a què ens referim: en el cas de la Comanda d'Ascó (per Ascó i Vinebre), el del 1558 relacionat amb el del 1607 i tenint en compte la concòrdia del 1562²⁷; i quant a la Batllia de Miravet (per Miravet i Benissanet), el del 1606²⁸.

Comanda d'Ascó

Ascó:

En aquest cas, cal tenir present la peculiaritat que representava que ambdues comunitats de cristians, els nous i els vells, tinguessin cadas-

25. Així consta en els memorials dels actes d'establiment que es realitzen a Benissanet a favor dels nous pobladors, de cases i corrals i sequers el 21 de desembre del 1611, i de sínies el 30 de desembre del 1612, respectivament, arran de la Carta de poblament atorgada. Aquests documents, són a l'AHN, OO MM, Batllia de Miravet, Caixa 8263, annexos al document 4.1., i hi ha un trasllat seu annex al doc. núm. 4.3 de la mateixa Caixa.

26. Veiem com a exemples d'establiments fets pel comanador de Miravet:

- El 26 de juliol del 1275 es fa donació a Albag Avinolye, «sarraí», d'una heretat sitia, amb el cens d'una quarta part dels fruits.
- El 2 de maig del 1281, es dona a Alxe, fill Mahomet Trenget, «sarraí», una peça de terra erma, amb els drets establerts.
- El 27 de juliol del 1312, s'estableix a Mafomat Polpiç, «sarraí», en una heretat, també per la quarta part dels fruits.

Els documents es troben a l'AHN, OO MM, Batllia de Miravet, Carpetes 609, doc. núms. 50 i 57, i 610 doc. núm. 81.

27. Notes 6, 7 i 9.

28. Nota 12.

cuna la seva pròpia Universitat i organització municipal, fins a la darrereria del segle XVI. Així mateix, al llarg d'aqueix segle es produïren reclamacions successives dels cristians vells al comanador per tal d'equiparar-se amb els nous, o almenys per arribar a un sistema tributari igual. Per això ens hem de remetre, principalment, al Capbreu del 1558, el primer que coneixem; després ens hem de referir a la concòrdia sobre determinades qüestions celebrada el 1562 entre el comanador i les dues Universitats d'Ascó i la de Vinebre; i ja, finalment, al Capbreu del 1607.

Any 1558: se celebra el primer Capbreu que coneixem de la Comanda d'Ascó.

Quant als cristians nous, aquests declaren:

- Posseir un forn de pa de «*dins*», pel qual es pagava un pa de cada vint-i-quatre que es coguessin.
- Una botiga d'oli anomenada «*la aljama*» (on antigament tenien els banys els «*olim moros*») per la qual pagaven 3 lliures l'any.
- També declaraven tenir dos trulls, fets «*als cairons*», a les instal·lacions on abans «*lavabant sarracenei*», i pels quals la dels cristians «*noviter conversorum*» satisfieien 30 sous anuals.
- El fossar «*dels moros*», pagant 10 almuts, «*sinch de forment y sinch de ordi*», per la Mare de Déu d'agost.
- La Casa de la Vila o del Consell de la seva Universitat, lliure de cens i sotmesa solament al lluïsmo (l'antiga mesquita).
- La carnisseria (al costat de la mesquita, «*travessant lo carrer Major*»), sense cens, subjecta solament al lluïsmo, però tenint dret el senyor a poder-hi comprar carn per preu en menys «*una malla marco per lliura del que los altres ordinariament la compren*» («*de comprar tota spesia de carn que es vena*»).
- S'«*alfarrassaven*» les garrofes, els raïms i les figues; si bé i en el cas dels raïms, els cristians nous satisfieien els drets corresponents en diners, mentre que els cristians vells ho feien en espècie, i,
- Dels olivers de l'«*Obses*» (antigament afectes a la mesquita), se satisfieïa la setena part de la collita, però se n'havia de destinar una meitat a la reparació i conservació de l'edifici de la mesquita (aleshores Casa del Consell de la seva Universitat), i l'altra meitat per a les obres pietoses dels cristians nous.

Pel que fa als cristians vells:

- Un almut per cafís, mesura de Lleida, de tots els grans, tenint-los a canvi el senyor missatger o corredor, anomenat el «dret de misatge».
- Del blat, ordi, avena i tot gra i fruits de «*Les Mijanes*», la quarta part, fent «*coll, baleig e solada*», excepte en el cas dels llegums, que sols paguen si es cullen a la Mitjana Gran (no de les mitjanes que es troben en «*lo bras del riu que parteix lo riber de la Fita ab la Mijana Gran ... per haver-se portat lo riu la part de dita Mijana*»).
- De les altres Mitjanes i terres confrontants i partides de l'Horta, la sisena part dels grans i fruits, excepte, novament els llegums, fent talment «*coll, baleig e solada*».
- En el «*seca ho muntanya*», la vuitena part sense «*coll, baleig e solada*», a satisfer en diners, ordi o forment «*certa quantitat o mesura*».
- De les olives, la sisena part, sens perjudici que alguns satisfessin altres proporcions, segons s'hagués establert en cada cas.
- Les olives també s'havien de moldre al molí senyorial «*aparellat ab tots sos adressos e conreus*», «*e per la caldera e premedora e altres conreus*» satisfien: per molinada sis lliures d'oli, descomptades les que han de donar-se al senyor (oli a extreure «*del que treuen de la pila al temps que's llaven dites olives*»).
- 24 lliures de moneda corrent (probablement la barcelonesa) per Nadal, en raó de: 17 per «*peita del terme*», i 7 per «*dret de les menuderies, ço es fesols, guixes, pesols y altres menuderies*».
- El senyor ostenta la fadiga per deu dies, sobre tota casa, corral, pati, heretat, incidint que sols és en el cas de ser o que haguessin estat de cristians vells; afegixen que els cristians nous paguen vuit diners per lliura del preu en concepte de lluïsmes, i no estan subjectes a la fadiga perquè «*no son del maries*» (sic), i acaben advertint d'un plet per tal discriminació davant la Reial Audiència.
- Quant als raïms i la verema, s'haurien d'apreuar per «*alpharrasatores seu stimatores*», decidint el pagament, que seria en espècie i equivalent, per arrova a: una quarta part si es collien a les Mitjanes; la sisena si eren a l'horta, i la vuitena, en el cas del secà o muntanya.
- De les figues, 8 diners per arrova.
- D'un forn de pa (instal·lat al peu de la Costa del Castell), pagaven un cens de 3 lliures per any per Nadal, i era subjecte a la fadiga de 10 dies.

- Del safrà, la novena part, tret d'excepcions particulars.
- Casa de la Vila o Consell, lliure de cens, al costat de la mesquita (Consell dels cristians nous).
- Reconeixien el dret senyorial conegut com «*la mesada del vi*», pel qual, durant quaranta dies l'any, en qualsevol època, solament el senyor podia vendre vi.
- Del «*lli, canem, sebes y alls*», de la partida de l'Horta, la cinquena part, i de la muntanya, la setena; es repartirien aquests fruits a «*la llangueta del Pla del Faidor*»; ho feia «*lo partididor del senyor comanador*», i havien de portar-ho els mateixos vassalls al castell a llur càrrec.
- En general, es reconeix llur deure de pujar al castell tots els drets senyorials, «*ab ses besties, a ses costes y despeses, sens que dit senyor comanador los aja de donar per dits treballs e ports alguna cosa*».
- El deure de «*cavar, podar, exarmentar, morgonar*» la vinya de Pomar, sítia al terme de la Torre de l'Espanyol, reservada en mensa del senyor, havent de cobrar, però, un sou per jornal i la despesa o l'equivalent en aquest cas de 18 diners.
- Deure de moldre el gra al molí fariner del senyor, pagant la setzena part dels grans a moldre (amb la prohibició de no «*metre ni posar farina dins lo dit terme per a vendre*», sota pena de 60 sous); si es tractés de gra a vendre fora del terme d'Ascó, podrien anar a moldre en altres molins, però haurien de carregar-lo «*fora del clos de la Vila*». Instal·lat el molí sobre el riu, havien de pujar-lo o baixar-lo segons el nivell de l'aigua, sense rebre a canvi cap remuneració; en qualsevol cas, el senyor estava obligat a tenir el molí «*a ses costes y despeses, y tenir-lo a compte que puguem molre, e donar moliner per a moldre*».
- Semblantment s'establia per la barca de pas, per travessar el riu cap a Vinebre i la Torre de l'Espanyol.
- Sobre la corredoria, es reconeixen els drets que s'indiquen i detallen segons el producte ²⁹.

29. Els drets de corredoria que s'abonaven a Ascó són:

- Per cap de bestiar «*menut*», 2 diners.
- Per cap de «*rossi de sella*», 10 sous.
- Per cap de «*rossi de albarda*», 2 sous.
- Per mula, 1 sou.
- Per «*bestia bovina o somerina*», 8 diners.
- Per arrova de lli i cânem, 2 diners.
- Per arrova de llana, 2 diners.
- Per arrova de formatge, 2 diners.

- Dret senyorial de la quarta part de tot «*lo que mataran dins lo terme de dita vila de Asco salvatge*», i portar-ho al castell.
- Per les moreres i llur collita, satisfien la quarta part de les plantades a les Mitjanes, i la sisena de les de l'horta, igual que feien amb el blat.

Any 1562: Com dèiem, el 5 de maig del 1562 es concertava entre el comanador d'Ascó, fra Gabriel Angel Sans, i «*les Universitats e singulars persones de la villa de Asco y del loch de Vinebre, axi crestians vells com novament convertits*», una concòrdia per tal de resoldre «*los plets, questions e demandes*» que justament el senyor havia plantejat contra aquestes Universitats (val a dir, no obstant això, que la major part de qüestions afectaven els cristians vells d'Ascó i, en tot cas, tots els veïns de Vinebre). D'altra banda, de tots els plets s'exclou el referent a l'anomenat de «*coll, baleig y solada*».

En definitiva, les qüestions litigioses i la solució a què s'arribava, eren:

- Quant a la carnisseria, s'obligava el carnisser a tenir carn de moltó «*los dies de carn*», per tal de proveir la seva casa, sota pena de tres sous cada vegada.

— Per canter d'oli, 2 diners.

— Per «*cafis de formet o altres grans*», 4 diners. Però han de ser mesurats pel corredor.

— Per bestiar «*menut*» que mati el carnisser, 1 diner, excepte el «*cabriu*», pel qual solament es paga per la festa de Sant Miquel.

— Per vaca i bou morts pel carnisser, 1 lliura de carn.

— Per arrova de qualsevol altra carn que es vengui, 2 diners.

— Per cada dotzena de «*cuiram*», 2 diners (al Capbreu del 1558 es diu 4 diners).

— Per arrova de «*pegunta*», 2 diners.

— Per arrova de mel, 2 diners.

— Per arrova d'acer i ferro, 2 diners; però, els veïns pretenen no pagar-ho.

— Per quintar de figues i panses, 2 diners.

— Per arrova de «*aram*», 2 diners.

— Per argent que es vengui, si és a presència del corredor 8 diners per lliura, i si aquell no hi intervé seran 4 diners per lliura.

— Per perles, com l'anterior.

— Per «*tot llens que se alnara fora de sa casa*», 8 diners per lliura.

— Per «*aram obrat*», 8 diners. Pretenen, però, que no estan obligats a pagar-ho si no és «*per raho de quintar*».

Així mateix, s'imposava que s'imposaven multes per la venda sense llicència del corredor, en els casos següents:

- Per la venda de blat o qualsevol altre gra, la multa era de cinc sous (en el Capbreu del 1558 es recull també aquesta multa, però sempre que la venda sigui per més de set almuts).
- I per la venda d'oli a l'engròs (mig canter o més), la sanció era també de cinc sous.

- Sobre el bestiar menut, el comanador renunciava al dret de fadiga que ell venia reclamant, atès que «dites Universitats fins avuy no han paguat ni acostumat pagar tal dret».
- Pel dret de moldre les olives al molí senyorial, s'eximeix de tot tribut, excepció feta dels olivars de «Obse».
- Sobre la designació dels «alfarrasadors» o preuadors de diferents fruits, havien de ser de la mateixa vila d'Ascó, havent de jurar en poder del batlle o del seu lloctinent i davant del comanador o del seu procurador «que alfarracaran be y degudament axi e com paga la terra del dret del forn, ço es la mijana al quart, la orta al sise, la muntanya al vuite sempre tenjut».
- En relació amb els lexius o mitjanes «que dexe lo riu Ebre», el comanador podrà establir-les a qui ell vulgui, com s'havia fet sempre.
- Pel que fa al molí fariner, siti al mateix riu Ebre, els vassalls i Universitats estarien obligats «sempre y en quant siran requestes o demanades per publica crida o en altra manera, ..., anar a traure'l de l'aygua, pujar, devallar y posar en l'aygua», sota pena de 60 sous.
- Respecte de l'anomenat privilegi del forn, es reconeix el dret que els jurats i prohoms de la vila d'Ascó «ayen de judicar aquells (los homens delinquents) aixi e com fins al dia de vuy an praticat y usat», a la plaça on estava instal·lat i com sempre s'havia fet (no obstant això, és una prerrogativa exclusiva dels cristians vells d'Ascó, afectant igualment tots els veïns de Vinebre).
- Sobre l'obligació general dels béns («amen de fer los emphiteotes en les cartes precaries», dels censos particulars): s'acorda que «no sien tenguts ne obliguats de obligar en general sos bens, sino tantum la heretat que fa lo cens en special», restant anul·lat qualsevol compromís particular d'obligar tots els seus béns en general per respondre de les seves obligacions davant el senyor.
- El dret de corredoria restaria, com sempre s'havia practicat, excepte «en lo aram o erat y en les falses y spardenyes que paguen y ayen de pagar de vuy avant ... quatre dines per liura» (dos qui compra i dos qui ven), i,
- Sobre els termes «que se stiguen com fins avuy se son stats». I quant a «les penes e o terços paguen y acostumen pagar les persones strangeres» que posseeixen bestiar a la Vall de Gonbau, un terç haurà de ser per a l'església d'Ascó i els altres dos terços per al seu mateix sagristà.

- Finalment, s'estableix que la pena per incompliment d'aquesta concòrdia, per qualsevol de les parts, serà de 500 ducats.

Any 1607: se celebra el darrer Capbreu abans de l'expulsió dels moriscos.

Sobre aquest Capbreu, hem de dir que la primera diferència respecte del de 1558 és que ambdues comunitats apareixen ja unides en una sola Universitat i solament es fa una declaració de tots els béns, procedents de les antigues Universitats de cristians vells i nous. De fet, referir-les implicaria repetir el que ja hem recollit del Capbreu del 1558.

Tanmateix, sí que hem d'assenyalar quèestions que malgrat la unió i talment com en l'anterior concòrdia del 1562, no s'haurien resolt efectivament. Els mateixos jurats intervinents en la confessió general de la Universitat neguen tota validesa (sense referir-ne la causa) a aquell Capbreu del 1558. En tot cas, veiem com denuncien que:

- Els cristians nous no són subjectes del dret senyorial de fadiga per la venda d'heretats, patis, cases, corrals, etc., pagant solament lluíisme. Solament ho serien respecte de la fadiga, les heretats (patis, cases i corrals dels cristians vells) i les que ho haguessin estat, encara que en aquell moment fossin de cristians nous.
- Sobre els preuadors dels raïms, es remeten a una sentència de la Reial Audiència, del 26 de juny del 1593, segons la qual haurien de designar-se en igual nombre per cada part (senyor i Universitat), i solament en cas de no haver-hi acord, que ho fés el comanador, qui podria nomenar-ne un de la Batllia de Miravet o un altre de neutral. Tot i així, es reclama que els honoraris dels preuadors els pagués totalment el comanador; que se satisfés el dret que es fixés en diner (com feien els cristians nous) i que la mesura a usar havia de ser l'arrova «vella» i no la nova, establerta per les Corts del 1585, de Montsó.
- Respecte al deure del carnisser, de tenir carn de moltó, a què es referia aquella concòrdia del 1562, els jurats d'Ascó manifesten «no tenir obligatio de imposar tot carrech a tot carnisser».
- Sobre els censos per les terres de la Mitjaneta, no es pronuncien i manifesten que queda pendent un plet a la Reial Audiència.
- Es declaren perjudicats per la prerrogativa senyorial d'establir qui el comanador vulgui en els lexius o mitjanes del riu, malgrat reconèixer que sempre ha estat així.

- Sobre les moreres, es remeten a un plet presentat el 6 de gener del 1593 davant la Reial Audiència, segons el qual han de pagar per la collita de les fulles la quarta part en el cas de les Mitjanes, i la sisena en les de l'horta.

Per la seva banda, el comanador, davant aquestes qüestions, solament respon a les següents:

- Sobre el dret de fadiga, declara ostentar-lo tant en relació amb els cristians vells com els nous.
- Que ell, com a tal, solament havia de pagar els seus «*alpharracadors*».
- Que si a la carnisseria no hi havia carn de moltó el dia que li fes falta, el carnisser havia de donar-li «*gallines pelades*».

Finalment, cal assenyalar que en relació amb aquella concòrdia del 1562, sí que es recull en aquest darrer Capbreu el deure de satisfer la setena part de la collita de les oliveres d'Obsés, pel dret de moldre en el molí senyorial.

Vinebre

En aquest cas, en el Capbreu del 1558 intervenia una sola Universitat, com si tots els veïns, moriscos i cristians vells estiguessin perfectament barrejats, formant-ne una de sola. No hi ha cap distinció entre uns i altres i es formula una única declaració. Intervé també aquesta Universitat en aquella concòrdia del 1562 però, de fet, sense conseqüències. I, pel que fa al Capbreu del 1607, val a dir que es plantegen les mateixes qüestions litigioses que a Ascó, actuant en els plets esmentats de la Universitat d'aquesta darrera vila.

En definitiva, tenim com a resum, la llista següent:

- Es reconeix el dret de fadiga a favor del senyor, per deu dies, però solament en relació amb els cristians vells.
- Dels grans (blat, ordi mixtura, avena i altres), excepte els fetsols, guixes i altres llegums, satisfien la sisena part si eren de l'horta, i la vuitena si es recollien al secà o a la muntanya, havent de fer «*coll, baleig e solada*» (es reconeixia que alguns terratinents estaven exempts d'aquesta càrrega, però ens hauríem de remetre a les cartes d'establiment respectives).

- Quant a les figues i els raïms, se seguia el mateix sistema que a Ascó (preuant-lo), i amb iguals propocions: una quarta part si eren de les Mitjanes; una sisena, si eren de l'horta, i una vuitena, si es collien al secà.
- Les olives, la sisena part, havent de dur-les al molí d'Ascó a càrrec seu.
- Declaraven un forn, situat al carrer Major, abonant un pa de cada vint-i-sis que es coguessin.
- Del safrà, una novena part.
- Declaraven una mesquita (probablement seu del Consell municipal), situada al carrer del Mur i sotmesa a cens de 18 diners per Nadal.
- Reconeixien el dret senyorial anomenat «*la mesada del vi*».
- Del lli, cebes, cànem i alls, una cinquena part si era de l'horta i una setena, els del secà.
- Declaraven estar obligats a portar tots els fruits fora del lloc per a partir-los i dur després la part del senyor al castell d'Ascó.
- Reconeixien el mateix deure que els veïns d'Ascó, d'anar a treballar la vinya senyorial de Pomar.
- El deure d'anar a moldre al molí fariner senyorial, a Ascó.
- La corredoria, com a Ascó³⁰.
- La quarta part de tot animal salvatge mort al seu terme havia de lliurar-se al senyor.
- El dret senyorial al tribut del barcatge.
- I el dret del comanador sobre les moreres i llur collita, també com a Ascó.

Batllia de Miravet

En els casos de Miravet i Benissanet, hem de remetre'ns al Capbreu celebrat a la Batllia el 1606, en el qual apareixen, sense distingir uns cristians dels altres, les declaracions municipals següents:

Miravet

- El senyor no ostentaria el dret de fadiga, però percebria el lluïisme.
- Satisfieien la vuitena part dels fruits recollits al secà, excepte en els casos de les ametlles i les garrofes «*per ser poques*».

30. Nota 29.

- Dels grans, dos almuts per cafís.
- Del que es collís a l'horta, la sisena part.
- De l'ordi i el ferratge, la sisena o vuitena part, segons es culti-
vés a l'horta o al secà, respectivament.
- Quant a la verema, les figues, fesols i similars, com l'anterior,
però «alfarrassen»³¹.
- De la palla de les terres de la Mitjana, la sisena part.
- Per les olives, la sisena part de l'oli que s'extragués, a més d'al-
tres drets per la moltura, ús de les eines del molí senyorial on
havien d'anar, bassa, etc.
- Del bestiar «menut», un diner per cap.
- Pel dret del barcatge, nou cafisos d'ordi.
- De «*tot lo puix savogal*» (sic) la vuitena part, i de «*les pedes, una
peda de dia y altra de nit per barqua*».
- «*Una faneca de formet ... per quiscuna casa de estatjer ... lo dia y festa
de sant Joan Batiste*».
- I per la corredoria, segons es relaciona³².

Benissanet

- Una vuitena part dels fruits recollits al secà.
- Una sisena part dels de l'horta.
- La quarta part dels de la Mitjana.
- Una fanega de «*forment*» com a Miravet, per cada casa de «*estat-
jer per sant Joan*».
- De les olives, la sisena part a repartir en «*lo moli*»; per moldre,
de vint-i-quatre, una; per l'aigua (i la bassa), tres; i per la moli-
nada, mig.
- Onze lliures i mitja a l'any per «*lo erbatje de dit terme*».
- Per grans, dos almuts per cafís, que es pagava «*per missatge*»,
tenint-los a canvi el senyor un missatger «*franch*».
- El lluïsmen, equivalent a una quarta part del valor.
- Els raïms, les figues i l'ordi s'«alfarrassen» o són «*preciados*»
(preuats)³³.
- Pel bestiar menut, un diner per cap.

31. Almenys, pel que fa al «*preuament*» dels raïms, constitueix un dels beneficis tributaris que el castellà d'Amposta concedia als cristians nous de Miravet i Benissanet, el 1525 (nota 12).

32. ORTEGA, *La Orden de San Juan*, pàgs. 243 i ss.

33. Nota 31.

- I pels fesols i similars, també segons es valorés.
- Per la corredoria, com a Miravet ³⁴.

L'EXPULSIÓ DELS MORISCOS

Situació general

La consideració oficial i general sobre els moriscos no podia ser, realment, més negativa. S'usaven expressions com: «*se le havia presentado la mala vida en los dichos moriscos*», «*la notoriedad y continuación de sus delitos, y la gravedad y atrocidad d'ellos los tenían convencidos de hereges, apostatas y productores de lesa magestad divina y humana*», «*que se preparavan para los susodichos y mayores daños*», i «*personas tan escandalosas y dañosas y peligrosas a los buenos subditos*». Per aquestes raons, el rei, «*deseando cumplir con su obligación, en procurar la conservación y seguridad de sus Reynos ... y de los buenos y fieles súbditos ... por ser mas inminente su peligro, despues de aver encomendado a Dios Nuestro Señor este negocio ... se ha resuelto ... que se saquen y expelan*» ³⁵.

El motiu reial rauria en el temor a un aixecament armat. Tanmateix, en la zona a què ens referim no hi ha constància que tal situació s'hagués produït: podríem dir que constituïen comunitats pacífiques ³⁶; però, indubtablement, no devien ésser aliens a la situació dels de la resta del regnes hispànics.

L'any 1558 una flota turca, capitanejada per Piali Pachà, s'apodera de la Ciutadella de Menorca i, com a conseqüència, es tem un aixecament dels moriscos de València. L'any següent, l'agitació s'estenia a la ribera de l'Ebre ³⁷.

A Saragossa es publicava el 5 de novembre del 1559 un edicte ordenant el desarmament de «*los nuevos convertidos*» del Regne d'Aragó, indicant com a causes: «*el mucho numero*» que eren els moriscos; llur enenistat declarada contra el Sant Ofici de la Inquisició (encarregat del seu control i persecució); «*los regozijos que hazian publicamente quando ha-*

34. Nota 32.

35. BIARNÉS, *Els moriscos*, pàg. 81.

36. Segons LAPEYRE, en l'ob. cit., a Catalunya els moriscos constituïren una espècie de «*islotes*», i afegeix: «*algunos tan estimados de su prelado el obispo de Tortosa, que consiguieron escapar a la expulsión*». L'autor destaca justament: «*todo lo que la historia de los moriscos valencianos tiene de compleja, agitada y dramática, tiene de simple la de sus congéneres de Aragón y Cataluña, y, si hacemos abstracción de algunos incidentes pasajeros, de pacífica*» (pàg. 115).

37. REGLA CAMPISTOL, Juan, *La cuestión morisca y la coyuntura internacional en tiempos de Felipe II*, Estudios de Historia Moderna, vol. III, 1953, pàgs. 217-236.

bia armadas de turcos, mas el que hizieron quando mataron y desbarataron al conde de Alcaute el mismo año de 1559 en Mostagan»; la mort a Plasència de «tres familiares y un criado suyo» de la Inquisició, i també la del vicari de la Parròquia, quan tots ells s'enduien pres un morisc; la mort d'un altre vicari solament per «haverles amonestado viviesen christianamente», i per l'alliberament armat del morisc que assassinà aquest últim sacerdot.

Contra aquesta resolució, hi van apel·lar els mateixos senyors i fou retirada. Tanmateix, el 7 de novembre del 1588, en una Junta celebrada a El Pardo s'acordà el desarmament definitiu dels moriscos aragonesos.

A Granada, el 1561, es prepara un altre aixecament dels moriscos, esperant l'arribada de l'armada turca, aleshores ocupada en la conquesta de l'illa de Malta (la qual resultà infructuosa). Finalment, s'aixecaven en armes el 1568.

Mentrestant, durant aquests anys i a causa de les guerres de França, es produeix una entrada ingent de gascons que es dediquen al banditatge.

El 1582, en un Consell celebrat a Lisboa, s'arriba a plantejar l'expulsió de tots els moriscos espanyols; però no s'aprova, davant dels problemes econòmics que se'n derivarien.

A la primeria del s. XVII es produeixen altercats, fins i tot armats, a Lleida, i al mateix temps s'observa un gran moviment migratori vers aquesta ciutat, procedent de la Ribagorça i del Segrià³⁸.

Entretant, es van dictant disposicions per tal de limitar els moviments dels moriscos arreu de la Península. Se'ls prohibeix desplaçar-se fora del lloc o vila de la seva residència; s'ordena que «no saquen dinero por medio de hombres de negocios», etc.³⁹. La situació esdevingué molt tensa, sobretot a l'Aragó.

En relació amb aquest Regne, el 1609 el rei va dirigir una carta al governador, marquès d'Aitona, en la qual li ordenava que «quitase los celos a los moriscos de este Reyno y el temor que tienen, procurandoles de quietar» i que advertís als cristians vells que «no maltraten a los moriscos de palabra ni de obra», i fossin empresonats si calia⁴⁰.

38. Gabriel Babot, veguer de Lleida, informava, el 14 de novembre del 1602, dels altercats produïts, indicant que els moriscos anaven armats, insultaven i nafraven els veïns. Ja el 10 de setembre del 1606, davant els nombrosos immigrants arribats a la Ciutat, la Paheria acordà l'expulsió de tots aquells que hi portessin menys de tres anys, i prohibia als veïns que els donessin acolliment o que se'ls llogués casa (BERTRAN ROIGÉ, Prim, *Notes sobre l'expulsió dels moriscos de la ciutat de Lleida (1610)*, Institut d'Estudis Ilerdenses, Lleida, 1984, pàg. 35).

39. ACA, Consell d'Aragó, Lligall 221.

40. Nota anterior.

Així mateix, el governador informà per escrit el 19 de novembre del 1609, que els moriscos tenien uns 20.000 arcabussos, i «*intelligencias con los de allende y con los hugonotes de França*». D'altra banda, en aquest mateix escrit, el governador informà el rei que dos diputats del Regne demanaven audiència per tal d'exposar-li els greus perjudicis que es derivarien si es procedia a la dita expulsió i li indicà la conveniència que no s'executés⁴¹.

Pel que fa a València, el mes d'octubre del mateix 1609, el governador d'Aragó denunciava que nombrosos moriscos valencians passaven al seu territori, i que fugien per tal de refugiar-se a casa dels de «*su misma nacion*» o per traslladar-se a França⁴².

Els esdeveniments dels regnes veïns (Aragó i València), amb comunitats morisques més nombroses i de més difícil control, fortament reprimides, havien de tenir ressò i incidir decisivament en la ribera de l'Ebre.

Finalment, el 17 d'abril del 1610, a Valladolid, Felip II dictava l'ordre d'expulsió dels moriscos catalans (publicada el 29 del maig següent), després de la dels valencians i aragonesos; i ja els catalans serien definitivament embarcats el 16 de setembre del 1610, al port dels Alfacs.

Per la seva banda, el comportament de l'Orde de l'Hospital fou, talment, decisiu. El mateix castellà d'Amposta, fra Martí Melo de Ferreira, era un aferrissat enemic dels moriscos. Així es desprèn d'informació posterior a l'expulsió, que exposarem al seu moment.

Conseqüències de l'expulsió i situació dels que restaren

L'expulsió afectà, com ja hem vist més amunt, a uns 1.919 moriscos, si bé retornà un total d'unes 41 famílies. Les conseqüències havien de resultar extraordinàriament costoses per als senyors, atès que, en cada cas, es tractava de la major o bona part dels seus vassalls, dedicats, essencialment, al cultiu de la terra.

El mateix castellà d'Amposta es queixava al rei, en carta del mes de setembre del 1611, que l'expulsió li havia comportat unes pèrdues de 3.000 escuts de renda, i que havia d'afrontar uns deutes de 30.000 escuts «*por no tenerlos*»⁴³.

41. Nota 39.

42. Nota 39.

43. ACA, Consell d'Aragó, Lligall 270.

Però, a més, i «*con palabras preñadas*», en el mateix escrit es queixava dels procediments seguits per donar llicència de permanència als moriscos que restaren als seus dominis. Segons ell, s'havien d'expulsar tots els moriscos catalans, perquè els que restaven eren «*tan moros como los de Berberia y con las mismas voluntades y traiciones como los que se han embarcado*».

Assenyala també que si alguns restaren fou per les «*dadivas y presentes*» que donaren, en especial a aquells cristians vells (aleshores i curiosament «*muy acomodados*») que havien facilitat testimonis falsos sobre «*los moriscos de como descendian de christianos viejos, aprobando que son buenos christianos, siendo ellos moros y descendientes de tales*».

A continuació, i en últim terme, denuncia «*que ha llegado a tanto la desverguenza de los que quedan y se han buuelto de França, que se han armado y van en campaña, matando gente de Cathaluña, acampandose con los bandoleros, (y) sirven de espías ciertas al Turco, ...*».

En carta de 12 de novembre del 1614, el marquès d'Almazan manifestava al rei la seva preocupació pels moriscos que retornaven «*a manadas, pudiendose encubrir de las Justicias como naturales, hablando la misma lengua y sabiendo las entradas y passos de la tierra, ..., viniendo por mar siendo llano en una noche desembarcar y ponerse ... entre los de su nación, que tienen viviendo en Tortosa y lugares de la ribera del Ebro*»⁴⁴.

Encara, per carta del 15 de novembre del 1617 es queixà novament el castellà dels moriscos retornats, manifestant que ell no n'havia autoritzat cap per a restar als seus dominis, per considerar-los «*enemigos de Dios*»⁴⁵.

La sort dels que restaren fou diversa. En bona part, arreu dels territoris de la Corona d'Aragó, passaren a ser esclaus: hi ha constància de vendes fetes a Eivissa; a València s'autoritzà els senyors a quedar-se com a esclaus aquells que, essent fugitius, s'anessin trobant per les muntanyes⁴⁶; els diputats de Catalunya demanaven al rei moriscos per servir com a esclaus a les galeres⁴⁷.

44. Nota 39. També a Mallorca i Cabrera es produïen desembarcaments de «*ciento y tantos*», com informava el virrei el 8 de març del 1614 (nota 39).

45. Nota anterior.

46. Es donava llicència a la marquesa de Guadalete i al comte d'Ina, «*para que a titulo de esclavos se sirviessen de algunos de los moriscos que andan todavia fugitivos por las montañas*» (nota 39, document sense data).

47. Demanaven «*alguna cantidad de esclavos moriscos de Valencia para las galeras de aquel Principado*», segons escrit del 31 de gener del 1620 (ACA, Consell d'Aragó, Lligall 270).

En definitiva, davant la situació de despoblament i abandó de les terres, es féu imprescindible un ràpid repoblament; això comportà l'atorgament de la carta corresponent. Així, per exemple, el Consell General de l'Orde de l'Hospital, a menys d'un any del decret d'expulsió, amb la major celeritat possible, acordava procedir a tal repoblament en sessió celebrada el 28 d'abril del 1611, conegudes ja les catastròfiques conseqüències de l'expulsió.

En alguns casos, fins i tot els moriscos expulsats i que tornaven aconseguien restar-hi, causant els problemes i enfrontaments obvis, però que foren acceptats, recuperaren, potser, els seus béns, o almenys se'ls feren nous establiments.

És el que ocorria a Benissanet⁴⁸, a final de l'any 1614, amb un seguit d'enfrontaments. Els nous pobladors van denunciar inicialment una pretesa ocupació dels moriscos que tornaren, inclosa la mort d'un veí, que finalment resultà ser un morisc de la mateixa vila.

És el bisbe de Tortosa qui informava el rei per carta del 16 de juliol del 1615⁴⁹, sobre els fets de Benissanet, i dels moriscos que havien restat després de l'expulsió, com dels que retornaren.

En primer lloc, es referien els successos de Benissanet abans esmentats, indicant que fou mort un morisc de la mateixa vila, Joan ROPIT i que, malgrat no haver-se clos el procés, *«la informació sumaria ... carga mas la muerte a vezinos de la villa de los nuevos pobladores, que a los que se reconocieron que entraron de fuera»*.

A continuació, s'informa en general sobre els cristians nous residents al Bisbat (inclosa la ribera de l'Ebre), i assenyalava que el total de famílies que restaven a la zona de l'Ebre era d'unes 385, més o menys, i que les que havien restat eren, majoritàriament, *«con patentes para ellos y sus familias ... del lugarteniente de Vuestra Magestad en este Principado»*, havent-se-li informat que es tractava de *«buenos cristianos y que vivir y morir como tales»*.

Posteriorment, es refereix en concret als moriscos de Garcia, Móra, Riba-roja, Vinebre, Tivissa, Benifallet i Flix, i assenyalava que tots ells foren autoritzats a restar-hi, d'acord amb llur *«buena y notoria cristiandad y concluyendo que devian todos quedarse con exclusiva»*, excepció feta d'una sola casa de Tivissa i altres tres de Benifallet. En aquests casos,

48. ACA, Consell d'Aragó, Lligall 270. BIARNÉS, en *Els moriscos*, refereix els fets i publica part de la correspondència entre el rei i el bisbe de Tortosa sobre aquests fets, pàgs. 120-123.

49. ACA, Consell d'Aragó, Lligall 270, document que transcriu BIARNÉS, *Els moriscos*, pàgs. 124-128.

de manera general informa que tots els moriscos d'aquestes viles «*la maior parte comen tocino y beven vino, fundan misas y aniversarios y hazen las devociones, ... y son tenidos y reputados por buenos y verdaderos cristianos, ..., casi todos mezclados en casamientos con cristianos viejos*».

Altrament, en relació amb els moriscos d'Ascó, Benissanet i Miravet assenyala que «*casi todos fueron expelidos y en su lugar se a hecho y se va haciendo nueva población*». Es desprèn, particularment, de l'informe, que els moriscos de les dites viles s'havien constituït en els elements més perillosos, i de pitjor fama.

Precisament i, sobretot en relació amb aquestes darreres viles, i atès segurament els pocs cristians nous que hi restaven, aconsella que si guin traslladats a d'altres viles amb major població morisca, com podien ser les viles riberenques primerament esmentades, per tal d'evitar els enfrontaments que sens dubte havien de sorgir (recordem els fets de Benissanet).

Al final, ja referint-se als cristians nous que tornaren, el bisbe aconsella que es procedeixi a llur expulsió, de manera que s'eviti llur conversió en bandolers («*para que no puedan saltar en campaña a hazer quadrillas ... o meterse en otras quadrillas d'ellos*»).

Per la nostra banda, hem pogut constatar per la Carta d'Ascó com es discriminen els cristians nous que hi restaren després de l'expulsió; se'ls feia renunciar a tots els béns que posseïen fins aquell moment; el comanador els prohibia vendre i alienar llurs béns; solament podrien disposar-ne a favor de fills de matrimoni legítim, però sempre que estiguessin casats amb fills de cristians vells per tal de poder conservar-los i, en cas de no tenir descendència legítima, el senyor recuperaria lliurement aqueixos béns. Paral·lelament, se'ls nega la possibilitat d'ocupar càrrecs de govern i d'exercir qualsevol ofici de la Universitat.

EL BANDOLERISME I ELS MORISCOS

Ja hem vist en l'apartat anterior com el bisbe de Tortosa, en l'informe que remetia al rei sobre els moriscos que havien restat a la ribera, advertia sobre aquells que havien aconseguit retornar i dels perills que podia comportar que es dediquessin al bandolerisme.

En altre informe del Bisbat sobre els moriscos que romangueren a la ribera de l'Ebre després de l'expulsió⁵⁰, vila per vila, s'assenyala:

50. És un Memorial que es troba a l'ACA, Consell d'Aragó, Lligall 270, i que publica BIARNÉS, *Els moriscos*, pàgs. 129-138.

- De Garcia, que en aquesta vila no haurien retornat els expulsats, però quan s'intentà l'expulsió *«se metieron dos con miedo de ser expellidos en una cuadrilla de un vandolero ... , que despues le mataron a el y a ellos»*, afegint que *«si se manda expelerlos y tienen nueva de la expulsion se saldrán algunos a la campaña a ser vandoleros antes que dezarse sacar»*.
- De Móra, que hi havien retornat sis famílies; però havien acreditat ser bons cristians. En tot cas, cap dels moriscos residents *«que se sepa sea fautor ni receptor de vandoleros»*.
- De Tivissa, que alguns havien tornat i foren acollits en casa d'altres moriscos, però aquests, temerosos de represàlies, els denunciaren, fins que tornaren a fugir, i en restà solament un. No hi havia bandolers, ni cap sospita contra els residents.
- De Vinebre, que aquí mai no s'havia acollit cap dels expulsats retornats, *«ni los querrian ver»*.
- De Flix, com l'anterior.
- De Riba-roja, que no hi hagué ja diferència amb els cristians vells, *«ni acogen ladrones, ni vandoleros ni hombres de mala vida»*.
- D'Ascó, que de les onze cases de moriscos, en part eren dels que havien retornat, però dels quals no hi havia bona opinió, ni ara ni abans, raó per la qual la majoria foren expulsats.
- De Benissanet, que, en aquest cas, a cap dels moriscos no se'ls concedí llicència per restar-hi, però havien retornat sis famílies. No obstant això, no se'n tenia bona opinió, malgrat que *«comen tocino y beven vino»*, *«no fundan misas ni aniversarios»*; a més, *«no se pueden ver»* amb els cristians vells (solament quatre dones morisques es tenien com a bones cristianes).
- De Miravet, que en dos casos, de les vint-i-una famílies que hi havia, totes tenien llicència; la resta havien tornat, però convivia amb els cristians vells. S'informa que *«los hombres comen tocino y beven vino, pero parte de las mugeres no, ... no fundan misas, aniversarios ni obras pias»*. Per això tots ells són sospitosos, i no se'n té bona opinió. S'indica que els cristians vells manifestaven haver reconegut com a bandolers i lladres els moriscos, i no els podien veure.

Recordem que el mateix castellà d'Amposta havia advertit el rei per carta del setembre del 1611 (acabada l'expulsió), que molts moriscos que retornaven es dedicaven al bandolerisme i cometien greus de-

lictos. Però, solament es donà un cas de morisc bandoler, i a Miravet⁵¹.

Això no obstant, el bandolerisme imperà i constituí un problema greu per als pobladors de la Batllia de Miravet, quan l'any 1613, diferents viles membres d'aquesta Batllia es veien obligades a concertar el que s'anomena «*concordia y unio*» amb el castellà d'Amposta i amb el virrei, per tal d'eradicar aquella plaga⁵².

El document diu que «*la audacia y temeritat dels homens es arribada a tant gran extrem, ... no duptant dins dites viles ... cometre y perpetrar grans y enormes delictes com son lladrocinis, morts, fabricar e igualar moneda, y altres que en gran manera desllustren lo bon nom, opinio y fama que sempre dites viles y Batllia han procurat conservar*». Però en cap cas no es fa esment ni s'inculpa expressament els moriscos; ni se'ls cita.

El curiós és que aquesta concòrdia la concertaven les Universitats de Batea, Gadesa, Corbera, el Pinell i la Pobla de Massaluça, integrades en l'actual Comarca de la Terra Alta, zona muntanyosa, i no hi apareixen Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera, també membres de la Batllia, a la ribera del riu Ebre.

Amb aquesta concòrdia es creava, en definitiva, un cos de milícies locals, i els representants municipals havien de fer la lleva necessària entre els homes de cada vila, que estaven sota el comandament d'un capità de tota la Batllia.

Hem dit que el mateix castellà d'Amposta, en un escrit del 1611 informava el rei que els moriscos que retornaren s'havien armat i acompanyaven bandolers, mataven gent i feien d'espies dels turcs. Però no hi dades respecte dels moriscos catalans.

El fet que les Universitats constituïssin entre elles una organització com aquella, havia d'afectar les prerrogatives senyorials a la Batllia, dotant-les de certa independència, sens dubte perillosa. Per això creiem que, les Cartes de poblament de Benissanet i Miravet (encara que no entraven en la dita concòrdia com ja hem vist), i també la d'Ascó, prohibeixen a les respectives Universitats concertar o constituir cap mena d'unions o concòrdies, de qualsevol naturalesa, amb altres de la Batllia. Com a contraprestació, el castellà es compromet a defensar les vi-

51. LAPEYRE, ob. cit., pàg. 132.

52. AHN, OO MM, Batllia de Miravet, Caixa 8260-2, doc. 29.

des i els béns dels vassalls i, si no ho fes així, s'assenyala que podria perdre tots els seus béns⁵³.

Finalment, cal destacar que, en la pràctica, segons les disposicions contingudes en aquesta concòrdia, es confirma la vigència, el 1613, dels capítols de Costums atorgats a la Batllia de Miravet pel castellà d'Amposta el 1319⁵⁴. És molt explícit el document quan assenyala que aquella milícia s'ha de subjectar a les lleis de la terra i respectar els privilegis i costums de les viles intervinents. Aquest fet és important perquè, amb la concessió de les Cartes de poblament a Miravet i a Benissanet, justament es deroga aquell cos consuetudinari, i se n'atorga un de nou i particular en cada cas⁵⁵.

EL REPOBLAMENT

Elaboració i atorgament de les Cartes de poblament

Pràcticament a l'any d'haver-se ordenat l'expulsió dels moriscos del Principat, el 28 d'abril del 1611, el gran mestre de l'Orde de l'Hospital, fra Alofreu de Vignacourt, i el Consell o Capítol General, en sessió celebrada a Valeta (capital de l'illa de Malta, centre polític de l'Orde), davant el «*maximum detrimentum et praeiudicium*» causats en els seus dominis de la Corona d'Aragó, arran de l'expulsió dels moriscos que constituïen bona part dels seus vassalls, acordaven efectuar-hi «*nova populatione et de habitatione vassallorum*», perquè es tornessin a cultivar les seves terres, no solament per mantenir-les sinó sobretot per millorar-les i augmentar les seves rendes. En el cas dels dominis de la ribera de l'Ebre

53. Capítols 18 de Benissanet, 32 de Miravet i 38 d'Ascó, de les Cartes respectives.

Hem d'afegir, que ja els capítols 23 i 25 dels Costums de Miravet del 1319 (vegeu nota següent), recullen d'una banda, el compromís del senyor de «*firmament esguardar*» i «*defendre e mantenir*» els béns i les persones dels seus vassalls; i d'altra, s'assegura que tota persona que acudeixi davant el senyor o el seu batlle «*trop compliment de dret e de justícia*».

54. Els Costums que es deroguen foren atorgats pel castellà d'Amposta, fra Martí Pérez de Orós, als habitants i pobladors de la Batllia de Miravet, el 1319. Una primera redacció es féu en català, i ha arribat a nosaltres per mitjà d'un manuscrit del s. xv, publicat el 1926, per VALLS-TABERNER, Ferran, amb el títol de *Les Costums de Miravet*, a Estampa Fill de D. Casanova, Barcelona. Una altra versió llatina era publicada per Galo SÁNCHEZ, segons trasllat del 1328 que es troba a l'AHN, com a «*Constitutiones Baiulie Mirabeti*», en Publicaciones de la Residencia de Estudiantes, Madrid (1915). També els publica ORTEGA PÉREZ, Pascual, a *La Orden de San Juan*, pàgs. 209-235.

Per a qualsevol referència a aquests Costums seguirem la numeració donada per VALLS-TABERNER.

55. Capítols 19 de Benissanet i 31 de Miravet, de les Cartes respectives.

en la part catalana, es fa referència explícita i particular a Ascó, Miravet i Benissanet ⁵⁶.

Per dur a terme aquesta tasca, s'atorgaven plens poders als titulars dominicals respectius que, en el nostre cas, eren el comanador d'Ascó, fra Pere Jaureche i d'Arbicu —o Albicio— i el castellà d'Amposta i senyor de la Batllia de Miravet, fra Martí de Ferreira. Haurien de procedir del «*meliori modo quo fieri poterit*», per millorar les rendes de l'Orde i assegurar a aquest el ple exercici de les seves atribucions dominicals i jurisdiccionals.

Examinant els documents que ens han arribat, podríem dir que l'elaboració de les Cartes es féu de manera aparentment consensuada entre el senyor i els pobladors, antics i nous arribats d'altres indrets, evidentment ja instal·lats a cada lloc.

Aquest procés, no obstant això, és ben diferent en cada cas.

Efectivament, s'atorgaven tres Cartes de poblament: a Benissanet, Ascó i Miravet. Cronològicament, hem de seguir aquest ordre, ja que en el primer cas la concessió es produïa el 30 d'octubre del 1611, a Ascó el 4 de juny del 1615 i a Miravet el 15 de gener del 1623.

És curiosa aquesta diferència temporal entre els tres casos, sobretot pel que fa a Miravet, i més encara quan es constata la gran ruïna en què es trobaven totes tres viles i la gran pressió que rebien dels creditors respectius, arran dels deutes deixats pels moriscos expulsats, i la impossibilitat de la Universitat local i dels vells pobladors per afrontar tots els crèdits pendents. Les cartes descriuen la situació; potser la més expressiva és la d'Ascó, on s'indica: «*haviendo llegado a dicha villa por dos veces y viendo la gran ruyna que en ella havia a causa de dicha expulsion y falta de pobladores, ... y las muchas deudas comunes y particulares que los expulsos y los que quedaban tenían ...*». A Miravet i Benissanet es constata que cadascuna havia restat «*casi toda despoblada*».

Per raons que no podem apreciar, a Benissanet el procés es clogué pràcticament en sis mesos, després d'haver-se lliurat la còpia dels poders esmentats per a poder iniciar el repoblament: la còpia remesa era

56. Els trasllats de l'acta de la sessió d'aquest Capítol o Assemblea de l'Orde, figuren en cadascuna de les Cartes que examinem: en el cas de Benissanet, no apareix en el text d'ORTEGA, *Els hospitalers*, però sí en l'original i en la còpia, o trasllat, els quals es troben a l'AHN (nota 2); pel que fa a Ascó, apareix també en la còpia que publica BIARNÉS, en *Els moriscos*, pàgs. 141-143, i en canvi, en el trasllat que hi ha a l'AHN (nota 2), solament se'n fa referència; i pel que fa a Miravet, no apareix en el document que publica ORTEGA, i sí es recull en el trasllat de la Carta del 1767, que trobem a l'AHN (nota 2).

de data 11 de maig del 1611 i la Carta s'atorgava el 30 d'octubre del mateix any.

En els casos d'Ascó i Miravet, aquella còpia dels poders és del 26 de setembre del 1611. Les causes del retard respecte de Benissanet en l'atorgament de les Cartes respectives, podria atribuir-se, segurament, als conflictes que sorgiren entre els pobladors de cada vila, suposem que en relació amb el repartiment de les terres i la repercussió de les càrregues per afrontar el pagament dels deutes.

Creiem que Ascó era la vila més afectada ja que s'expulsaren un total de 784 persones, i els conflictes havien de ser importants. El comanador es veia fins i tot obligat a reunir per separat els col·lectius dels cristians vells i dels nous que hi restaren, incloses les discrepàncies respecte dels drets que corresponien al rector de la Parròquia d'Ascó.

També calia arribar a un acord previ amb els creditors, sobre el pagament dels deutes. A tal efecte, el 23 de març del 1615 se signa una concòrdia entre el batlle, representant del comanador d'Ascó; els jurats, per la Universitat, i els caps de família, per la qual tots ells es comprometen a anar liquidant el deute endarrerit (no se satisfèia res des del 1610), amb la novena part dels fruits que es recollissin ⁵⁷.

Finalment, la Carta d'Ascó s'atorgava el 4 de juny del 1615, però encara el 3 de maig del 1616 es concertava en un nou document una sèrie de capítols complementaris, clarificadors en gran part o ampliatius d'aquella ⁵⁸.

Tanmateix, no tots els creditors estigueren d'acord amb aquella concòrdia anterior per al pagament ajornat dels deutes; i el comanador i la Universitat d'Ascó acudeixen davant la Reial Audiència, demanant que aprovi aquell conveni, de manera que tots els creditors estiguin obligats a acceptar-lo i a sotmetre-s'hi. L'aprovació reial es produeix el 22 de juny del 1619 ⁵⁹.

Pel que fa a Miravet, de fet ja el 1615 hi havia un document elaborat, semblant en bona part al de Benissanet, però que fou finalment

57. ACA, Reg. de Cancelleria núm. 4901, fols. 28, 29.

58. A la Carta d'Ascó, concertada el 1615, hi hem de distingir quatre parts: en una primera, de caràcter previ, es contenen els aspectes concertats, per separat, amb els cristians vells i els nous de la vila; en la segona, tenim la Carta pròpiament dita, amb 75 capítols numerats; en la tercera, figuren les llistes de béns que el comanador dóna a la Vila i també aquells que el senyor es reserva en mensa; i ja en la quarta part, hi ha la concòrdia entre el rector de la vila, d'una banda, i el senyor i la Universitat, de l'altra, sobre els drets i prerrogatives que li corresponien (la qual no apareix en el trasllat de la Carta d'Ascó que publica BIARNÉS —nota 2—). El document complementari del 1616, el publica BIARNÉS, *Els moriscos*, pàgs. 171-175, però sense numerar els capítols que conté.

59. ACA, Reg. de Cancelleria núm. 4901, fols. 17-107.

rebutjat pel castellà d'Amposta⁶⁰. Davant la manca de resultats els anys següents, l'Assemblea de la Castellania d'Amposta acordà el 12 de maig del 1622 designar dos comissaris perquè *«podais tratar, efectuar y concluir la dicha nueva población»*, en tant que fins aquell moment *«nunca esto se ha podido efectuar ni concluir, ... viendo quan necessario es el hazer y efectuar la dicha nueva población»*. En definitiva, es donava pressa a concloure el repoblament de Miravet *«para dar y repartir las tierras mensales y las demás cosas a esto convenientes y tocantes, de las que los moriscos impulsos (sic) de dicha villa tuvieron y poseheron»*⁶¹.

A més, cal tenir en compte la segona finalitat que es persegueix amb el repoblament: establir un nou règim jurídic, que es defineix com a consuetudinari, per regir la comunitat, essencialment en l'àmbit municipal, a més d'altres aspectes.

Sembla evident que la carta que en cada cas s'atorgués havia de ser fruit d'una negociació encara que relativa i del consens entre la Senyoria i els pobladors de cada vila, sense oblidar, això no obstant, la posició diferent de cada part. A això, cal afegir-hi la confluència de dos col·lectius, com eren els antics i nous pobladors i les controvèrsies que sorgirien entre els originaris de cada vila per ser cristians vells o nous, i en relació amb aquests encara més pel que fa a aquells que més tard retornessin, per tal de recuperar llurs possessions.

És clara la posició preeminent de l'Orde, que havia de superar la crítica situació creada (deutes i pèrdues), i mantenir els seus drets i prerrogatives. Però, alhora, es reserva les accions «actives» de reclamació i de fer repercutir en els pobladors les «passives»; recupera els béns dels moriscos expulsats, exempts o amb càrregues baixes; estableix en ells els nous i vells pobladors i fixa noves rendes i censos per a aquells.

Com a exemple, podem veure els documents d'establiment a Benissanet arran de la nova població, de les cases, sínies i sequers que abans havien estat dels moriscos i que mai, fins aleshores, no havien satisfet cap renda. En aquesta ocasió, se'ls imposa un cens i se'ls sotmet a fadiga, llüisme i comís⁶², i, fins i tot, els dits actes es duen a terme abans de l'aprovació definitiva de la Carta⁶³.

60. El document el publiquem com a Annex I. D'acord amb aquest text, es preveia que la Carta fos aprovada abans de la Quaresma del 1616, havent-s'hi establert ja els nous pobladors (amb les seves famílies i animals per a llaurar).

61. Així es recull en el preàmbul del trasllat de la carta de Miravet, efectuat el 1767 (nota 2).

62. Nota 25.

63. Els establiments es realitzen entre el desembre del 1611 i el desembre del 1612 (nota 25), mentre que el Capítol Provincial de la Castellania no aprova la Carta fins el setembre del 1615 (nota 68).

En el cas d'Ascó, quan la Carta es refereix als antics pobladors, veiem com s'estableix que el sistema de partició dels fruits sigui el que ja apliquen els nous⁶⁴. Fins i tot, encara que en els capítols complementaris del 1616, per tal d'evitar situacions conflictives ja suscitades, s'obliga que en els casos d'haver-hi menors d'edat orfes que no puguin administrar llurs béns, que es designi un tutor-curador, i es fixa un termini per fer-ho⁶⁵.

Davant d'aquests fets, podríem dir que les Cartes es dirigeixen a pobladors, tots o en bona part ja assentats al lloc i fins i tot establerts amb béns determinats.

Cal advertir, d'altra banda, que als cristians vells, antics habitants de les viles en qüestió, com es desprèn de les Cartes d'Ascó i Miravet, no se'ls força a renunciar als immobles que ja posseïen abans de l'expulsió, com tampoc no se'ls obliga a signar la Carta aprovada. Aquests pobladors continuaren posseint llurs béns, amb les mateixes càrregues, pràcticament, establertes d'antuvi⁶⁶.

En tot cas, en les actes d'aprovació de les Cartes respectives pel Capítol Provincial de la Castellania, ja s'hi fan constar uns informes previs dels comissaris de l'Orde, especialment encarregats de controlar el procés de poblament, en els quals ja es refereixen al poblament i l'establiment de cases i heretats fets pel comanador de cada vila. Aquesta inspecció, que podríem definir com a prèvia, és de data posterior a la mateixa concertació de cadascuna d'aquelles Cartes, una vegada aprovat el document pel comanador i els vassalls⁶⁷.

64. Capítol 5 de la primera part del document, corresponent als pactes previs amb els cristians vells (nota 58).

65. Capítol 12 (sense numerar), dels pactes complementaris (nota 58).

66. A Ascó, en els capítols previs concertats amb els antics pobladors cristians vells, si bé el comanador els obliga a «*jurar todo lo capitulado y tratado con los nuevos pobladores*» (cap. 1), en cap moment no se'ls força a renunciar als immobles que ja posseïen i, d'altra banda, se'ls mantenen els censos i càrregues que satisfien per les «*casas, corrales, patios y sequeros*» (cap. 4). En canvi, sí que s'obliga a aquella renúncia expressa als moriscos que restaren a la vila (cap. 1 dels pactes previs concertats amb aquells). BIARNÉS, *Els moriscos*, pàgs. 146-148.

Quant a Miravet, el cap. 23 de la seva Carta, en relació amb el dret de lluïsmes, fixat en una quarta part del valor de la venda de terres, assenyala que «*y tambien se entiende reservado el mismo quarto de las ventas que hizieren los naturales de la presente villa de Miravet, aquellos, empero, que no firmaren en la presente concordia*».

67. Sobre aquests informes previs:

— A Benissanet, en l'acta d'aprovació de la Carta, pel Capítol de la Castellania es fa constar que el 18 de juliol del 1615 es nomenaren dos comissaris de l'Orde per a «*hazer y effectuar la poblacion nueva que se havia tratado y concluydo entre ... el castellan ... y los bayle, jurados y Concejo de su villa*». I, a continuació, es recull l'informe d'aquells comissaris, del 28 de juliol del 1615, en el qual es fa constar que el repoblament s'ha fet «*con muy grandes ventajas, ..., assi en rason de la hazienda y rentas, ..., como en la jurisdiccion*», assenya-

Ja el Capítol de la Castellania aprova les Cartes respectives, en els casos de Benissanet i Ascó, curiosament, el 16 de setembre del 1615; i en el de Miravet, no hi ha constància, però se sotmeté al Capítol el 13 de juny del 1623, i restà pendent la seva aprovació de l'acatament i acceptació dels representants municipals i senyorials a la vila⁶⁸.

Examinant els diferents processos seguits podem fer un resum de les fases que se seguiren:

- 1) Acord de repoblament de l'Orde de l'Hospital.
- 2) L'Assemblea de la Castellania, en la qual s'integren la Comanda d'Ascó i la Batllia de Miravet, designa dos comissaris perquè, amb els respectius titulars dominicals, visitin les viles afectades, facin un reconeixement de la situació i, prenguin potser, un primer contacte amb els pobladors, previ a l'inici de l'elaboració de la Carta respectiva.
- 3) Preparat el document, es duu a terme una reunió formal entre el senyor i els seus vassalls i s'accepta la Carta.
- 4) El senyor nomena els nous càrrecs municipals (jurats), i els representants senyorials (batlle, sotsbatlle i altres oficials senyorials).
- 5) Se celebra l'acte d'homenatge i fidelitat dels representants municipals i senyorials, envers el comanador i l'Orde.
- 6) Nova visita a cada vila per comissaris expressament designats per l'Assemblea de la Castellania, per tal de comprovar els resultats del poblament.
- 7) Aprovació definitiva de la Carta pel Capítol o Assemblea Provincial de la Castellania.

Sobre els cristians nous que restaren

Ja sobre els moriscos, la seva situació i condicions en què restaren, en cada cas, solament a la Carta d'Ascó s'hi fa referència específica.

l'Orde de l'Hospital, ja que s'havien augmentat els drets i s'havien corregit, pel que fa a la jurisdicció, qüestions fins aleshores perjudicials per a l'Orde. El mateix document indica que s'han rebut els juraments de fidelitat i homenatge dels vassalls i càrrecs municipals, i proposa tot seguit l'aprovació de la Carta. ORTEGA, *Els hospitalers*, pàgs. 85-88.

— A Ascó, l'acta d'aprovació amb l'informe previ, el publica BIARNÉS, *Els moriscos*, pàgs. 168-171. L'informe és del 8 de juliol del 1615, i s'expressa en termes semblants a l'anterior.

— A Miravet, no tenim constància de quan s'aprovà la Carta, però se sotmeté al Capítol de la Castellania, en la seva sessió del 13 de juny del 1623, i en què es decideix que es convoqui el batlle, els jurats i el Consell de la vila perquè, com a requisit per a la seva aprovació, prestin el jurament de fidelitat i homenatge. ORTEGA, *La Orden de San Juan*, pàgs. 263-266.

68. Nota anterior.

A Benissanet i a Miravet no es fa cap distinció (solament en el primer cas intervé un morisc), malgrat haver-n'hi restat i, fins i tot, retornat algunes famílies⁶⁹.

De les dades que es refereixen a continuació es desprèn, particularment, la circumstància que, en general, els cristians nous es troben exclosos de l'elaboració i concertació de les Cartes respectives. No obstant això, romanen en cadascuna d'aquelles viles.

Ascó

Centrant-nos a Ascó, el comanador dóna als moriscos un tractament especial i diferenciat, limitant els seus drets i marginant-los de tota activitat pública. De fet, aquell es veia obligat a reunir-se per separat amb els cristians vells i amb els nous, per tal de fixar un capítulat determinat, harmonitzant les situacions enfrontades, sobretot en el repartiment de les heretats que havien estat dels moriscos expulsats. No obstant això, hem de dir que la situació és força discriminatòria per als cristians nous.

1. Quant als béns:

- Se'ls obliga a renunciar a tots els béns que posseïen, i el comanador es compromet a restituir-los i augmentar-los amb terres deixades pels expulsats⁷⁰.
- Se'ls prohibeix alienar i gravar les heretats que se'ls cedeixin⁷¹.
- S'estableix que en llurs béns solament podran succeir-los els seus fills, sempre però, que es casin amb fills de cristians vells; en altre cas, els recuperaria en successió l'Orde de l'Hospital⁷².
- Talment, de morir sense fills de matrimoni legítim, la Senyoria recuperaria lliurement llurs béns⁷³.

I ja en general, restaven sotmesos a les mateixes prestacions i càrregues que els altres pobladors.

2. Pel que fa a la Universitat, els cristians nous no podran formar part dels Consells Secret i General de la Universitat, ni ocupar cap càrrec públic⁷⁴.

69. Nota 49.

70. Capítol 1 dels pactes previs amb els cristians nous (nota 58).

71. Capítol 2.

72. Capítol 3.

73. Capítol 4.

74. Capítol 74 de la Carta, que ho justifica «... por quanto han quedado algunos christianos nuevos, parte vueltos de la expulsion y parte disimulados de la justicia, y algunos otros en privilegios injustos ...».

3. I ja en l'àmbit judicial, se'ls exclou (com ja hi estaven abans), del privilegi anomenat «*del forn*»⁷⁵. Aquest privilegi, exclusiu dels cristians vells, consisteix en la facultat dels jurats de la Universitat de decidir, prèviament a l'obertura de qualsevol procés, si els fets que s'imputin a un detingut són de naturalesa civil o criminal.

A la Carta d'Ascó intervenen 75 veïns, caps de família cristians vells, dels quals, almenys 16 eren antics veïns de la vila (famílies que apareixen en els Capbreus del 1558 i del 1607). A aquests han d'afegir-se 16 caps de família cristians nous que no hi figuren, però que roman-gueren a la vila després de l'expulsió, segons relació que dona BIARNÉS, els quals són:

Joan Batiste (o Baptista) «*major*», Anton Batiste «*major*», Joan Batiste «*menor*», Anton Batiste «*menor*», Tomas Gallo «*major*», Tomas Gallo «*menor*», Lluís Busquets, Antoni Sans, Guillem Quexeres, Joan Massot, Tomas Caragosi (o Çaragosi o Saragosi), Guillem Ferrer, Joan Carim, Guillem Carles, Lluís Carles, i Guillem Oneller⁷⁶.

Podem veure com aquests 16 veïns pertanyen, de fet, a onze famílies, agrupant en raó del mateix cognom els Batiste, Gallo i Carles. Són aquelles les úniques de les quals, en tota la zona, desconeixiem quines havien estat autoritzades a restar-hi i quines havien retornat després de l'expulsió⁷⁷.

Encara, en el Capbreu celebrat a la Comanda d'Ascó el 1639⁷⁸, intervenen els cristians nous següents:

75. El capítol 33 de la Carta es limita al seu reconeixement. I en el capítol 6 del document complementari del 1616, el comanador assenyala: «..., *me declaro que de aquel no hayan de pagar, ni gocen ningun christiano nuevo de los que hoy habitan, ni en el tiempo habitaren en la presente villa y Encomienda, ni sus sucesores; y declarando dicho privilegio en favor de los viejos y nuevos pobladores christianos viejos, ...*».

76. BIARNÉS, *Els moriscos*, pàg. 182. També aporta BIARNÉS una relació de 41 cristians vells, corresponents a tantes altres famílies que s'havien quedat a Ascó; solament 16, d'entre el total de veïns que concerten la Carta de poblament, figuren, el 1607, com a terratinents. Ben segur que, en el moment de la signatura del document, no hi intervindrien tots els pobladors de la vila.

77. Abans, en tractar dels moriscos que restaren a la ribera de l'Ebre després de l'expulsió, entre els que foren autoritzats a romandre i aquells que retornaren, veïem que no teníem notícies exactes dels d'Ascó. Sabem que hi romanien onze famílies, però es desconeix la situació de cadascuna d'elles. En tot cas, a la nota 74, transcrivint parcialment el capítol que s'hi refereix, complementari de la Carta de poblament d'Ascó, el comanador es refereix a les dites famílies i indica que en part havien restat a la vila, mentre que altres retornaren després de l'expulsió.

78. AHN, OO MM, Comanda d'Ascó, Llibre 65.

Pere Sans, Joan Ferrer, Lluís Caixeres (o Quexeres), Antoni Baptista (o Batiste), Antoni Baptista «major», Guillem Almacit, Guillem Oneller, Pere Prexens, Antoni Sans, Angela Baptista, Joan Baptista, Josep Baptista, i Lluís Busquets. Correspondien a vuit famílies.

I d'ells, Pere Sans actua com a diputat de la Universitat, assistint als jurats en les declaracions d'aquell Capbreu (recordem la prohibició d'ocupar càrrecs públics).

Per fi, encara que no li afectà l'expulsió i posterior repoblament, podem veure en el mateix Capbreu que, a Vinebre, hi són encara els cristians nous Marc Ferrus, Joan Carim, Joan Torner, Miquel Carim i Guillem Pepio. Justament Joan Torner era jurat de la Universitat aquell any.

Benissanet

A Benissanet signen la Carta 50 persones, 49 homes i una dona, entenem que com a caps de família. La seva procedència és ben diversa: un d'Alforja (Baix Camp); tres de Beceite (Aragó); un de Bot (Terra Alta); onze de Tivissa (Ribera d'Ebre); un de Reus (Baix Camp); un de Marçà (Priorat); set de Vilalba dels Arcs (Terra Alta); un de Maials (Lleida); un de les Borges del Camp (Baix Camp); un de Casp (Aragó); un de Maldà (Aragó); un de Valderoures (Aragó); un de Móra (Ribera d'Ebre); dos d'Encinacorba (Aragó); dos d'Arnes (Terra Alta); un de Corbera (Terra Alta); dos de Tortosa (Baix Ebre); un d'Alcover (Alt Camp); quatre provenen de França, i set eren antics veïns de Benissanet, entre els quals s'hi troba un morisc (Pere Urtado).

Entre tots ells tenim: dos paletes, tres sastres, tres mercaders, un teixidor, i la resta devien ésser pagesos.

Segons un informe del Bisbat de Tortosa del 1615, a Benissanet restaren tretze famílies de moriscos amb llicència, i altres sis retornaren després de l'expulsió. En total serien 19 famílies⁷⁹.

ORTEGA, però, publica unes relacions datades el 1612, segons les quals aquell any a Benissanet hi haurien 60 moriscos que s'anomenen, alguns amb el seus fills o la seva mare⁸⁰. D'aquell total, 35 són els que havien restat a la vila el 1610, i altres 25 retornaren. Si examinem i

79. Nota 19.

80. ORTEGA, *Els hospitalers*, pàgs. 88, 89.

agrupem el primer conjunt segons el cognom, veiem que corresponen a 23 famílies, i ja, pel que fa als que retornaren, constituïrien 18 grups familiars, dels quals, vuit pertanyien a famílies dels que s'havien quedat.

D'acord, doncs, amb les dades que facilita ORTEGA, el total de famílies de cristians nous a Benissanet, després de l'expulsió, seria de 33.

Aquesta diferència numèrica, entre els anys 1612 i 1615, pot ésser per raó que part d'aquelles 33 famílies haguessin estat novament i definitivament expulsades o que s'haguessin traslladat a altres llocs⁸¹.

Malgrat no fer-s'hi cap referència a la seva Carta, cap morisc no hi intervé, a excepció, com s'ha dit, d'un.

Miravet

Quant a Miravet, també són 50 els caps de família que apareixen citats a la Carta. El seu origen és divers: nou de Ginestar (Ribera d'Ebre); tres de Beceite (Aragó); un del Pinell (Terra Alta); un de Jaca (Aragó); cinc de Tivissa (Ribera d'Ebre); tres de Tortosa (Baix Ebre); un de Reus (Baix Camp); un de Gandesa (Terra Alta); dos de Móra d'Ebre (Ribera d'Ebre); un de Saragossa; un del Perelló (Montsià); un de Traiguera (València); un de Corbera (Terra Alta); dos de Garcia (Ribera d'Ebre); un de Bot (Terra Alta); un de Prat de Comte (Terra Alta); un de Falset (Priorat); un de Cardona (Barcelona); un d'Arbolí (Baix Camp); un de Pradell (Priorat); un de Vimbodí (Baix Camp); un de Cretes (Aragó); cinc procedents de França, i altres cinc que són dels antics pobladors de Miravet.

Entre tots ells tenim: un notari (originari de Jaca)⁸²; un sabater; un *obrere*; un canterer, l'únic poblador que prové de València; un fuster, i la resta pagesos.

A la Carta no apareixen cristians nous, ni se'n fa esment. Però cal recordar que, després de l'expulsió, hi restaren 21 famílies morisques⁸³.

Diguem, per últim que, encara, vers el 1680, els síndics de les Universitats d'Ascó, Benissanet i Miravet presenten, segons sembla, al virrei un memorial sobre la conducta dels moriscos «cristians nous» que

81. BIARNÉS, *Els moriscos*, pàg. 117.

82. Es tracta de Francesc Pomadera, natural de Jaca (Osca), el qual és un dels nous pobladors d'Ascó, segons consta en la Carta d'aquella vila i, a més, és el notari autor del trasllat d'aquell document que publica BIARNÉS (nota 2). Encara intervé (potser sigui el fill, atès el temps transcorregut) com a notari senyorial en el Capbreu de la Comanda d'Ascó, dut a terme el 1639 (nota 78).

83. Nota 19.

restaren a cada vila. En el dit document s'acredita: que tots ells assisteixen als oficis religiosos; «*reciben el sanctissimo sacramento de la Eucaristia*»; funden aniversaris en memòria dels seus difunts; «*tienen su capilla, ornamentos y tabernaculos*»; en el cas de Miravet, van ser ells qui edificaren l'església parroquial, «*con sacristia y sacrario*»; fan processons, i, fins i tot, que parlen en català⁸⁴.

84. Arxiu de la Ciutat de Barcelona, Consellers XII, 7 bis.

ANNEX

1615

Projecte de Carta de poblament per a la vila i terme de Miravet, arran de l'expulsió dels moriscos, probablement elaborat pels assessors del castellà d'Amposta i sotmès a la seva.

(A) Original, redactat pel notari Jeroni Gil de Federique, escrivà major de la Batllia de Miravet (perdut).

(B) Còpia incompleta, transcrita el mateix any 1615 per Marco Cassis, notari causídic de Saragossa, remesa per Antonio de Bierlas al castellà d'Amposta. Conté anotacions del propi castellà, d'acord o en contra dels seus capítols. AHN, OO MM, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8263, document annex al núm. 5.

Nota: L'asterisc (*) indica l'anotació feta pel castellà al text proposat.

«El Illustrisimo y reverendisimo señor fray don Martin de Ferreyra, castellan de Amposta y vaylio de la Baylia de Miravete, con expressa protestacion que por el presente auto, ni qualquiere parte d'el no quiere ni entiende, en todo ni en parte, causar algun perjuizio al excelentisimo y illustrisimo señor gran maestre de la dicha Religion de San Juan, ni a dicha Religion, ni a sus privilegios, bullas apostolicas y otras qualquieres concesiones, ussos y costumbres d'ella. Antes bien expressamente protestando que, si en alguna cossa el presente auto causare algun perjuizio a lo susodicho quiere que lo que perjudicare sea havido por nullo, deffectuosso y de ningun valor, como cossa hecha contra la mente y voluntad de su Señoria. Y con expressa protesta- cion de que el excelentisimo y illustrisimo señor gran maestre confirme el presente auto a effecto de dar forma en la población de la villa de Miravet, que al presente esta des- poblada por la expulsion de los moriscos, hecha por el vando de Su Magestad. Haze y trata con los sobredichos nuevos pobladores que firmaren y firmaran el presente auto y successores suyos, los capitales siguientes ¹:

* La tendencia esta bien, y asi quede como esta reglado.

(I) Primeramente, los dichos nuevos moradores y pobladores se encargaran de presente y se obligan a pagar las deudas y obligaciones que la Universidad de la villa de Miravet tiene passivas, con las pensiones de dichas obligaciones que caheran de veynte y nueve de setiembre del año presente mil seiscientos y diez y seys en adelante, de manera que su Señoria quede obligado a pagar las pensiones caydas y devidas, y que caheran hasta dicho dia de veynte y nueve de setiembre, tan solamente aquellas que deviere la Universidad. Quedando las demas que cayeren de dicho dia en adelan- te a cargo de dichos nuevos pobladores, junto con las propiedades de dichos censales y deudas, para lo qual su Señoria les offreze que les concedera un dozeno o diezmo,

1. L'encapçalament és, pràcticament, el mateix que el de la Carta de Benissanet (ORTEGA, *Els hospitalers*, pàg. 68).

o aquello que mas convenga, sobre los frutos del termino de Miravet, y mas largamente, si su Señoria pareciere convenir ².

* Que los nuevos pobladores se encarguen de pagar las deudas todas, asi actibas como pasibas, que devian los moriscos expellidos y christianos viejos. Y asi mesmo, todas las pensiones que cayran y caheran de 29 de setiembre adelante este año 1616, con condicion que este año 1616 me aya de quedar con el fructo y provecho de todas las moreras, para ayuda a pagar tantas pensiones como se deven reçagadas de Miravet, concediendoles a los pobladores el dezeno o onzeno que piden en este capitulo ³.

(II) Item, dichos nuevos moradores y pobladores con el presente, se obligan a pagar las deudas y obligaciones particulares que los moriscos expellidos de dicha villa de Miravet devian. Y offrece su Señoria que, dentro de brebes dias, en beneficio de dichos nuevos pobladores, procurara que en la Real Audiencia del Principado de Cataluña se haga devida resolucio[n] sobre la paga de dichas deudas y obligaciones particulares, a fin y effecto de que las deudas se paguen conforme la hazienda de los que devieren, de manera que la hazienda de uno no este obligada a pagar las deudas del otro ⁴.

* Que se obliguen a pagar las deudas de los particulares, como en el capítulo se dize, y que quede a su cargo, de los nuevos pobladores, el procurar en la Real Audiencia de Cataluña se haga devida resolucio[n] de estas deudas, para que se consiga la justificacio[n] que en el fin de este capitulo se contiene.

(III) Item, su Señoria se reserva para si todas las obligaciones activas que oy estan en favor de la presente villa de Miravet, y de los moriscos expellidos de dicha villa, como cossa adquirida a su Señoria. Esto entendido que, tan solamente, se reserba aquellas que devieren cristianos viejos a la villa de Miravet y moriscos expellidos d'ella, para pagar los grandes gastos y pensiones que hasta oy su Señoria ha pagado, y hasta dicho dia de veynte y nuebe de setiembre del presente año, mil seyscientos y diez y seys, a de pagar. (Y de las que se devieren de unos moriscos a otros de la presente villa de Miravet, su Señoria les haze merced d'ellas, a dichos nuevos pobladores para pagar las deudas particulares que quedan a dichos los pobladores) ⁵.

* Todas las obligaciones activas que hasta oy estan en favor de Miravet, de los moriscos expellidos y de los que no lo han sido, y de los christianos viejos, como cosa mia las quiero para mi, maravillandome mucho venga una zancadilla tan arrebozada en el fin d'este capitulo, hordenando de mi hazienda sin tener que entremeterse en ella, pues no toca a la poblacio[n]. Y asi concluyo y respondo que todas estas deudas son mias, y de ninguna manera se trate d'ellas, pues solo yo soy señor y heredero d'ellas,

2. Es correspon amb el cap. 2 del text definitiu del 1623, en el qual les obligacions s'assumeixen a partir de l'1 de maig del dit any.

3. Aquesta condició sobre les moreres no es recull en el text final.

4. Coincideix amb el cap. 3 del text definitiu, el qual, però, no recull la referència a la Reial Audiència i, a més, declara que no es consideren inclosos els deutes dels cristians vells.

5. El contingut d'entre parèntesis, apareix ratllat per sobre, com si es volgués esborrar. En tot cas, es correspon amb el 4 del document final, el qual recull, precisament, el text ratllat a què ens referíem, bé que variant la seva expressió.

pues como consta por los bandos reales de Su Magestad, que pague yo las pensiones como las he pagado y pago.

(IV) Item, dichos nuevos pobladores por la entrada de las casas que a cada uno d'ellos se les asignara en el auto de asentimiento, han de pagar ocho escudos lo mas, y se pagara menos conforme la casa fuere. Y estos se han de pagar para el dia de Sant Juan de junio del presente año mil seyscientos y diez y seys, con tal que este hecho el auto del asentimiento. Y si para dicho dia no estuviere hecho, sera la paga para quando se hiziere. Los quales ocho escudos o lo que fuere, dichos nuevos pobladores pagaran a su Señoria en ayuda de los muchos gastos que padesce y ha de padescer sobre la paga de las pensiones y otras cossas de la dicha villa de Miravet. Y ademas de dicha entrada, pagaran de censo perpetuo aquello que se les assignare en el auto del asentimiento, advirtiendo que por la mejor casa no se pagara mas de diez sueldos, y de alli abajo conforme la cassa fuere, y esto por trehudo perpetuo en cada año por dia de Sant Juan de junio ⁶.

* A este capitulo se responde que me contento con la paga de los ocho escudos por cada una cassa, y que se paguen para el dia de Sant Juan de junio, en dinero o en seda, en el año presente 1616. Y me contento quede cada una de dichas cassas con el treudo perpetuo que paguen en cada un año asi y de la manera que en fine el capitulo se contiene.

(V) Item, dichos nuevos pobladores por los sequeros, senyas, corrales y las demas cossas que su Señoria les acensare, pagaran de trehudo por el dia de Sant Juan de junio, aquello que en el auto del acensamiento se les asignara y ellos prometeran ⁷.

* Necessario para la inteligencia d'este capitulo saber el valor de cada cosa; pero, por no dilatar mas la poblacion, remito al señor Anton de Bierlas lo regule esto en beneficio de la Religion, de manera que no tenga perjuicio.

(VI) Item, dichos nuevos pobladores obligan a dar y pagar al señor castellan que oy es y por tiempo sera, y a la Religion de Sant Juan de Hierusalem, y en caso de vacante y mortuorio al rescividor de dicha Religion, de todos los granos menudos y gruesos que se cogieren en el termino de Miravet, tanto en la guerta como en el secano, o monte, la seyssena parte, de tal manera que queden francos para dichos nuevos pobladores cinco. Y ademas d'esto, an de pagar a dicho señor castellan que oy es y por tiempo sera y al rescividor de dicha Religion, en vacante y mortuorio, el almud de misaje, anega de molino y barcaje (si y de la manera se pagava antiguamente por los moriscos, conforme esta en el Cabreo general hecho de dicha villa de Miravet) ⁸.

* Me contento con este capitulo, sin que se haga memoria de lo que se pagava antiguamente, que es lo borrado ⁹.

6. Coincideix amb el cap. 5 definitiu; però en aquest darrer es fixen preus diferents segons la casa: «la mano major, disiocho escudos; la mano mediana, doze escudos, y la mano tercera, seys escudos». A més, també el cap. 5 encarrega el cobrament d'aquells imports a un clavari.

7. Coincideix amb el cap. 4 definitiu.

8. El text entre parèntesis apareix ratllat per sobre; aquest capítol coincideix amb 6 del text final, però aquest més explícit.

9. En el cap. 6, finalment aprovat, es fa esment del temps dels moriscos.

(VII) Item, dichos nuevos pobladores se obligan a pagar a dicho señor castellan como arriba está dicho, de todas las moreras que oy estan en el termino de Miravet, y las que por tiempo estuvieren, y de todas las garrofas y hijos (*sic*) que se cogieren en dicho término, la quarta parte, de manera que a los nuevos pobladores les quede tres partes, y al señor castellan, como esta dicho, la una. Los quales frutos y drechos se hayan de pagar d'esta manera: de las moreras, de quatro una; y de los higos y garrofas se han de quartear en las cassas de dichos pobladores, trayendo el drecho dichos nuevos pobladores a la cassa o botiga que el señor nombrare y assignare dentro de la villa de Miravet. Y en caso que dichos nuevos pobladores antes de partir o quartear dichos frutos, vendieren dichos higos o algarrofas, o parte d'ellos, en tal caso dichos nuevos pobladores o poblador, caygan en pena de aquella fructa que hubieren vendido, o del valor d'ella, a election de su Señoria, la qual fructa o valor d'ella sea para su Señoria o para quien su gusto fuere, y para los castellanes successores suyos en dicha dignidad ¹⁰.

* Que me contento con lo que contiene este capítulo, añadiendo a el que, el que vendera fructo antes de quartear o partir dichos frutos, aquellos que vendiere o hubiere vendido tenga perdidos. Y a mas d'esto, diez escudos de pena por cada una vez, que la tal venta y fraude sean para el castellan ¹¹.

(VIII) Item, dichos nuevos pobladores y sus successores se obligan a pagar a dicho señor castellan y a los castellanes successores suyos en dicha dignidad, y en vacante y mortuorio al rescibidor de dicha Religion, de todas las olibas de cogieren en dicho termino de Miravet, al tiempo hecharen las olibas a moler, de veynte y quatro barsillas una al señor, por la moltura. Y después, del aceyte, por cada molinada de treynta y seys barsillas o ay abajo, tres cadaffes, por los quales el señor castellan y sus successores, como esta dicho, se obliga a darles el agua sera necessaria para hazer dicho aceyte; y pagado lo susodicho, de todo el restante aceyte que de dicha molinada se sacare, se haya de partir tomando el señor una parte, y el amo de dicho aceyte tres partes, que es de quatro una. Obligandoles, como les obliga, a moler en los molinos tiene o terna el señor castellan, o sus successores en dicha dignidad, en el termino de Miravet. Y en caso que llebaren olibas en otra parte, incurran en pena de diez escudos para dicho señor castellan, y esta tantas vezes como contravinieren a ello y las olibas perdidas ¹².

* Que me contento con lo que se contiene en este capítulo.

(IX) Item, dichos nuevos pobladores se obligan a subir a su costa al castillo de Miravet, o a la botiga o cixar que su Señoria o sus successores, señalar, dentro del término de la villa de Miravet, todos los granos, assi menudos como gruesos, que al señor castellan que oy es y por tiempo sera, y en vacante y mortuorio al rescividor

10. Es correspon amb el cap. 7 del document final, pel que fa a les moreres, bé que el cens que s'estableix varia segons la zona del terme. Quant a figues i garrofes, coincideix amb el cap. 9 definitiu, que fixa un cens equivalent a la desena part.

11. Els capítols corresponents del text definitiu no preveuen aquesta sanció.

12. Als drets sobre les olives i l'oli, s'hi refereix el cap. 8 definitiu. Quant a la sanció establerta per moldre en altres molins, diferents al senyorial, és de 60 sous.

de dicha Religion, le vinieren por sus derechos, junto con lo que se cogiere de barca-ge, hanegas de molino y almud de mesaje. Y esto siempre que el señor, por pregon publico lo mandare publicar; y no queriendolo hazer, en tal caso el señor castellan o sus successores en dicha dignidad, los puedan hazer subir a costa de dichos nuevos pobladores, a los quales el señor incontinenti pueda executar por aquello que hubiere pagado o prometido, sin que de ninguna manera dichos nuevos pobladores, en nin-gun tiempo, puedan pedir cossa alguna por el trebajo de subir dichos granos, ni fun-dar pleyto en la Audiencia Real de Cataluña por esta razon ¹³.

* Me contento con lo que este capitulo dize.

(X) Item, dichos nuevos pobladores se obligan a pagar, de los ganados lanares y cabrios que nascrieren o se criaren en el término de Miravet, la ochena parte d'ellos, de tal manera que al señor castellan y a los catellanes successores suyos en dicha digni-dad, se le ha de dar uno, y a los nuevos pobladores y dueños de dichos ganados siete, los quales se hayan de partir y ochenar para Pasqua Granada. Y que dichos nuevos pobladores no puedan vender dichos ganados ni sacarlos del termino que primero no este partido, de pena de diez escudos y el bestiar perdido, la qual pena sea de su Señoria o de quien su gusto fuere ¹⁴.

* Me contento con lo que dize este capitulo.

(XI) Item, dichos nuevos pobladores se obligan ellos y sus successores a pagar a su Señoria y a los catellanes successores suyos en dicha dignidad, y en vacante y mortuorio al rescividor de dicha Religion, de las ubas y passas que se cogieren en el termino de Miravet, la ochena parte de ellos, de tal manera que al dueño queden siete partes, y al señor una. El qual derecho, dichos nuevos pobladores hayan de llebar a la botiga o cassa que su Señoria, o quien su poder tuviere, señalare dentro la villa de Miravet, sin darles cossa alguna por el trabajo ¹⁵.

* A este capitulo respondo que si la tienda donde se cogieren las ubas y pasas es quartera, se pagara el quarto, y si seyssena el sexto, y si la ochena el octavo.

(XII) Item, dichos nuevos pobladores se obligan a pagar a dicho señor castellan, que oy es, y a los castellanes successores suyos en su dignidad, y a la Religion de Sant Juan, por las cassas, leñas, yerbas, aguas y amprios de todo el termino de Miravet, y por la carnizeria, panaderia y taberna de vino y aceyte, cada un año, en el primer dia de mayo, cincuenta libras. Y sera la primera paga el mayo de mil seyscientos y diez y seys, pues dichos pobladores hasta primero de mayo d'este año no gozaran de la taberna de vino y aceyte, carnizeria y panaderia, por tenerlo su Señoria arrenda-dos. Esto entendido que, por lo dicho su Señoria, no entiende abdicarse a si ni a sus successores, ni governadores, el usso proprio que les competeria, no haziendo la pre-

13. Coincideix amb el cap. 10 del text definitiu.

14. Es correspon amb el cap. 12 definitiu. Aquest permet, però, partir-lo abans de la Pas-qua, amb el permís del senyor, i pel que fa a la sanció, s'estableix en 60 sous.

15. Al raïm i a les panses s'hi refereix el cap. 9 definitiu, si bé el dret senyorial en aquell és de la desena part.

sente concession porque, no obstante ella, para si, para sus successores y gobernadores en las dichas leñas, cazas, aguas, yerbas y amprios se reserba tal y tan grande usso proprio, como si no se hiziera la presente concession ¹⁶.

* En este capítulo, sin duda, se ha engañado en la cantidad de las 50 libras, pues de sola una cossa han dado estos años, y he sacado 80 libras. Y así, reparese esta cantidad porque es muy miserable de tantos provechos como a los pobladores han de redundar, de carnicerías, tiendas y las demas cossas.

(XIII) Item, dichos nuevos pobladores, por si y por sus successores, se obligan a mantener las cassas de la misma manera que se les daran, sin deminucion; y empeorandolas sean vistos caher en pena de comisso, renunciando para esto y para todo lo arriba dicho a qualquiere ley, constitucion de Cataluña o otra qualquiere cossa que a esto pudiere contraddezir. Y ni mas ni menos, se obligan a mantener las tierras se les daran y asignaran, las quales hayan de mejorar y no empeorar, de manera que se obligan a plantar y enxerir tantos morales y higueras y oliberas quantas se murieren o faltaren; y no haziendolo, incurran en pena de comisso, dexando de cultivar dichas heredades o qualquiere d'ellas dos años ¹⁷.

* Las casas no solo no se han de disminuir, pero tenerlas mejoradas como se dize en este capitulo de las heredades, y con esto me contento.

(XIV) Item, prometen por si y por sus successores, que conserbaran las heredades y tierras de la suerte que se les daran, así que ni en las tierras blancas puedan plantar viñas y arboles, ni las tierras plantadas puedan volver blancas, sin expressa licencia de su Señoria y sus successores ¹⁸.

* Me contento con lo que dize este capitulo.

(XV) Item, en la forma dicha se obligan y prometen que no cortaran arbol alguno de los que se secaren en sus heredades, sin expressa licencia de su Señoria, o de sus successores, la qual no se les pueda negar. Y esto se haze a fin que, entonces, se les pueda mandar que planten otro semejante arbol en lugar del muerto ¹⁹.

* Me contento con lo que dize este capítulo.

(XVI) Item, dichos nuevos pobladores, ellos y sus successores, se obligan dentro de un año, a enxerir todas las moreras, higueras y oliveras que se hallaren bordes y utiles para enxerir, en las tierras se les daran, con pena de quarenta sueldos jaqueses si no lo hizieren ²⁰.

* Me contento con lo que dize este capitulo.

16. Coincideix amb el cap. 13 del text final, el qual fixa un preu de 40 lliures, i fa referència també, al «guix y tierra de hazer cantaros» i als drets senyorials sobre la caça.

17. Es correspon amb el cap. 25 definitiu, pel que fa a les cases, i al cap. 26 quant a les terres.

18. Aquest capítol es recull a la part final del cap. 26 del text definitiu.

19. Coincideix amb el cap. 27 definitiu.

20. No té capítol equivalent.

(XVII) Item, dichos nuevos pobladores, ellos y sus successores, con la presente renuncian al Libro de Costumbres y forma de jurisdiction y de gobierno, que antiguamente se usaba, en tiempo de los moriscos, en la presente villa de Miravet, porque su Señoría abajo les dara nuevas costumbres, nueva forma de jurisdiction y nuevo gobierno ²¹.

* Me contento con lo que dize este capitulo.

(XVIII) Item, dichos nuevos pobladores, ellos y sus successores, con la presente prometen que no se juntaran con las villas de la Baylia de Miravet, conforme antes de la expulsion de poco tiempo a esta parte, illicitamente han usado las villas de la presente Vaylia de Miravet, ofreciendose para esto su Señoría a encargarse y deffender a sus costas qualquiere pleyto que por esto se les mobiere en ningun tiempo, por qualquiere Universidad o particular. Y si lo hizieren, incurran en pena de comisso, quitandoles todas las tierras y casas que tubieren, pues se les da con esta pacto y condicion, y no de otra manera ²².

* Que admito lo contenido en este capitulo, en razon de no juntarse con la Baylia solas penas dichas y no tengan temor les han de poner pleyto, pues los pobladores y yo no nos obligamos a juntarnos con la Baylia. Antes bien, expresamente se pacta con penas no se junten con los demas lugares, y con esto no tendran action a ningun pleyto.

(XIX) Item, dichos nuevos pobladores por si y por sus successores se obligan y prometen, en caso que tengan alguna diferencia o quisieren intentar pleyto con su Señoría o sus successores, asi la Universidad de la villa de Miravet, como los particulares d'ella, ayan de acudir en primer lugar, a quexarse al Capitulo Provincial o Asamblea, donde repararan dichos agravios. Y si algun governador o bayles les hizieren algun agravio, ayan de acudir primero al señor castellan que es y sea y por tiempo sera; y en caso que no lo reparare el señor castellan, ayan de acudir al Capitulo Provincial o Asamblea, que les desagravie. Y si acaso, en primer lugar y instancia, acudieren a otro qualquiere, comprehendida la Real Audiencia de Cataluña, sean privados ellos y sus successores que contravendran al presente capítulo, de los bienes que ternan en la presente villa, renunciando para esto a qualquiere ley, constitucion de Cataluña o otra qualquiere cosa que a esto pudiere contradizeir ²³.

* Que antes de acudir al Capitulo Provincial, en las diferencias que se les pueden ofrecer conmigo, me den razon d'ellas, y lo demas de las quexas de los vayles y governador ²⁴.

21. Es correspon amb el 31 del text definitiu.

22. Coincideix amb el cap. 32 del text final.

23. Es correspon amb el cap. 33 definitiu.

24. No es recull aquesta consideració.

(XX) Item, que no se pueda obligar la Universidad para probeher el pueblo de trigo, ni de otra manera, si no es con licencia expressa del señor (o su governador) ²⁵. Y hiziendose al contrario, dicha obligacion sea nulla como si hecha no fuesse ²⁶.

* Que me contento con lo que se contiene en este capitulo.

(XXI) Item, que dichos nuevos pobladores, ellos y sus successores no puedan vender las cassas y heredades se les asignara que primero no pasen tres años, contaderos del día de la confirmacion de la presente poblacion en adelante, so pena de comisso. Y si acaso alguno de dichos pobladores se fuesse dentro de un año, el y sus successores esten obligados y se obligan a pagar de pena veynte escudos para dicho señor castellan. Y ademas d'esta, pagaran la parte les tocara de las pensiones porrata parte, y por la hazienda terna y se le dara. Y para cumplir lo sobredicho, obligan sus personas y bienes con escriptura de tercio, queriendo se alargue por el notario que resumiere el presente aucto, si menester sera. Y, passados dichos tres años, puedan vender dichas cassas y haziendas, o parte d'ellas, con licencia del señor (o su governador) ²⁷, o quien su poder tuviere del señor, y no de otra manera, pagandose el luysmo de diez uno, reservandose el señor la fadiga de dichas vendas, las quales no las puedan hazer ni vender sino a vezinos y habitadores de dicha villa de Miravet ²⁸. Y siempre que la venda se hiziere secreta, o al contrario como arriba esta dicho, caygan en pena de comisso, pudiendo tomarselas el señor ²⁹.

* La pena, si vendieren las tierras sean perdidas a disposicion del castellan que oy es o por tiempo sera, por haverlos vendido sin licencia. Y el venderlas sea a vezinos y habitadores, y no a otras personas, ni por via de arrendamiento.

(XXII) Item, dichos nuevos pobladores prometen que, dentro dichos tres años, que se han de contar como esta dicho, no arrendaran dichas cassas y hazienda, ni parte d'ellas, si no es habitando en el presente lugar. Y si las arrendaren y habitaren en otra parte, pueda el señor castellan o successores suyos, repartir dicha hazienda a su gusto en otras personas, por haver faltado a lo que dize este capitulo y al juramento que han prestado de fidelidad ³⁰.

25. El contingut entre parèntesis apareix ratllat per sobre. Aquesta circumstància, concretament pel que fa al governador de la Batllia, es repeteix en altres ocasions, com si es tractés de competències que no corresponguessin a aquell.

26. Coincideix amb el 34 definitiu, el qual es refereix també a la figura del col·lector del blat. Es refereix, però, no obstant l'exposat a la nota anterior, al governador.

27. Com a la nota 25.

28. El castellà afegeix: «*Vezinos de Miravete casa estantes, se vendan, y si al contrario hizieren, sean perdidas las tierras a mi disposicion*».

29. Coincideix amb el cap. 18 definitiu. En aquest darrer, però, la prohibició per a vendre es fixa en 12 anys. A l'abandonament dels béns, s'hi refereix el cap. 20 del text final, i també quant al mateix període de 12 anys, i gradua la sanció segons la vàlua dels béns. El cap. 21 del document final, atorga la lliure disposició dels béns abandonats al castellà. I, per últim, el cap. 22 del text definitiu estableix que les vendes es facin, forçosament, a veïns i habitants de la vila.

Per la seva part, el cap. 26 de Benissanet estableix també el termini de tres anys.

30. Es correspon amb el cap. 24 del text final, però aquest es refereix a l'arrendament fet en el termini de 12 anys.

(XXIII) Item, su Señoria les da en administracion los campos que en tiempo de los moriscos tenia la villa de Miravet, juntamente con el olivar de la Talada, el qual olivar su Señoria se les da en recompensa de algunos olivos tenia la iglesia en diferentes partes del termino de Miravet, para que de los fructos d'ellos mantengan, a su costa, la iglesia de la villa de Miravet, asi de obras como de hornamentos y de todas las cossas necessarias para el culto divino, pagando de todos los fructos se cogieren en ellas todos los derechos que se pagan de las demas heredades dadas a dichos pobladores. Y, en caso que en la yglesia aya alguna falta, su Señoria y sus successores en visita pueda mandarles hagan todo aquello que en dicha iglesia faltare, conforme paresciere convenir al culto divino y servicio de Dios. Y sean nombrados uno o dos administradores por el vayne, jurados y Concejo de dicha villa de Miravet, para que administren dichas heredades, adviriendoles que hayan de llevar libro de cuenta y administracion de los fructos y bienes de la yglesia, y de lo que gastare en ella, de todo lo qual hayan de dar cuenta a su Señoria (o a su governador)³¹, o a quien su poder tubiere, lo qual se les pueda pedir el señor (o su governador)³², o a quien su poder tubiere, siempre o quando quisieren, forçandoles con penas a ello y executandoles en caso de recusacion³³.

* A este capitulo se dize que se obligan a sustentar todas las cossas del culto divino, de obras, fabricas de la iglesia, dando cuenta al señor o a quien su poder tubiere, de los fructos que se habran cogido en provecho de la iglesia y que ayan de dar todo lo necessario para honor y honra de Dios Nuestro Señor.

(XXIV) Item, su Señoria se reserva para si y sus successores en dicha dignidad, y para la Religion de Sant Juan, todas las islas que oy se hallan y por tiempo hubiere en el presente termino de Miravet, junto con el olivar de la Alcudia, el Balestar, la heredad dicha la viña del Señor, la heredad dicha el posso del Grego situado en la partida de la Illa de Fonz, en dicho termino de Miravet, y ni mas ni menos se reserba el olivar de Bien. Y porque el olivar de Bien antes era de los particulares expellidos, su Señoria, en recompensa d'el, da y repartira entre dichos pobladores el olivar de Chesa³⁴, el qual era de la mensa. En las quales heredades arriba scriptas, ningun poblador, ellos ni sus successores, puedan entrar en ellos, ni animales suyos, so pena de diez sueldos de dia y veynte de noche, las quales penas son del señor³⁵.

(XXV) Item, dichos nuevos pobladores prometen y se obligan que, atendido que el olivar de Bien era antes de los moriscos expellidos y podria ser algunas heredades d'el estar cargadas de algunas deudas, y por quanto su Señoria en recompensa de dicho olivar les da el olivar de Chesa, el qual era de la mensa y no esta obligado

31. Com a la nota 25.

32. Com a la nota 25.

33. Coincideix amb el cap. 38 definitiu; però les finques que es donen, finalment, són els camps de Sant Joan i de Nostra Senyora (coneguts com de «la Carreata» i «el Potrel»).

34. El castellà afegeix: «Con tal pacto y condicion que lo haian de adreçar y labrar conforme lo labraban los arrendadores, en virtud del acto de arrendamiento».

35. La reserva final de cases i heretats es fa, en el text definitiu, entre els caps. 50 i 63, ambdós inclosos. S'hi refereixen més finques que les que es recull en el text projectat; però, no s'inclou el «posso del Grego», ni l'olivar de «Bien», i, en canvi, es reserva l'olivar de «Chesa».

en cosa alguna, antes bien esta libre de deudas; por lo dicho, prometen y se obligan a pagar qualquier deuda o deudas que contra dicho olivar de Bien o parte d'el sabiere sacando indemne a su Señoria y a los castellanes successores suyos en dicha dignidad y a dicha Religion de Sant Juan, y assi lo juran ³⁶.

* Que me contento con lo que dize este capitulo.

(XXVI) Item, excepta su Señoria el drecho de las ventas que los naturales de la villa de Miravet pagavan. A saber, es de quatro uno, porque esto su Señoria de especial gracia y favor le reduce a que paguen de diez uno con luysmo, comisso y gadiga de todo lo que vendieren. Entendido, empero, que la merced que su Señoria al presente haze de quitar este drecho de quarto, solo quiere aprobeche para dichos nuevos pobladores. No, empero, a los tierratenientes ni otras personas que en el presente termino tuvieren heredades, para los quales, exceptuados aquellos que su Señoria de especial gracia y favor admitiera a la firma del presente aucto, quiere su Señoria dicho drecho quede en su punto y valor, y asi que paguen de quatro uno. Y asimismo, declara su Señoria que la reduction presente no quiere su Señoria pueda aprobechar a los acrehedores de los particulares expellidos, ni Universidad de la villa de Miravet, porque si parà pagarles se han de vender algunas haziendas, en tal caso quiere su Señoria que el drecho del quarto quede en su punto y fuerça, como hasta aqui se ha acostumbrado, y que el quarto que su Señoria y sus successores, en razon de dichas ventas havian de cobrar (sirba para la villa de Miravet) ³⁷, porque la intencion y mente de su Señoria solo es aprobechar y hazer beneficio a dichos nuevos pobladores, o a los que admitiere a la firma del presente aucto, y no a alguna otra persona ni Universidad ³⁸.

* La pena del comisso, luysmo y fadiga en Cataluña no tiene execucion, y asi las penas del que vendiere sin fadiga han de ser perdidas las tierras. Lo demas del capitulo esta bien, como en el se contiene, siendo las penas para el castellan, y los quartos de las ventas asimismo, y no para los pobladores de Miravet.

(XXVII) Item, se obligan dichos nuevos pobladores, por ellos y sus successores, que los actos de las ventas se hizieren de las dichas heredades del dicho termino de Miravet, los haran en poder del escribano general de la presente Vaylia de Miravet, o quien el señor castellan quisiere. Y que el comprador de las dichas casas y tierras este obligado a sus costas dar el aucto de las ventas y tributacion al señor, signada por el dicho escribano general porque se sepa quien vende o compra dichas cassas y tierras, para que no se pueda fraudar los drechos de la Religion, como se ha visto en años atras por las vendas que se hazian secretas y fictas los naturales de Miravet. Por las quales ventas las ha tomado el señor por no proceder licencia ni pagado el luysmo, y si al contrario hizieren, que el señor o su governador les pueda executar por la cantidad valiere dicho aucto ³⁹.

36. No té cap capítol equivalent.

37. Com a la nota 5.

38. Es correspon amb el cap. 23 del text definitiu.

39. És com el cap. 35 del text final; però, aquest darrer no fa referència a les vendes simulades.

* Que los actos todos que en esto se offrecieren, que los ayan de pagar siempre los nuevos pobladores y dar los sacados a sus costas al castellan, como en este capitulo se contiene a quien se remite en lo demas.

(XXVIII) Item, que todas las viñas que estan en la mixana o guerta del termino de Miravet, se hayan de arrancar dentro del presente año de mil seyscientos y diez y seys, para que puedan sembrar trigo o ordio, lo que les pareciere. Y si no lo hizieren, a sus costas lo pueda hazer el señor ⁴⁰.

* Si dentro tiempo de un año no se arrancaren, tengan de pena 25 sueldos, y a mas d'esto, lo pueda hazer el señor a sus costas.

(XXIX) Item, que dichos nuevos pobladores ellos y sus successores, no puedan declinar de fuero delante ningun Tribunal, asi ecclesiastico como seglar. Y que para los frutos, rentas y obligaciones que han de pagar, el señor castellan que oy es y por tiempo sera, les puedan executar como a qualquiere otra persona del dicho lugar. Y si por dicha alguno de dichos nuevos moradores que oy son, y por tiempo fueren, sera familiar del Santo Officio, en tal caso hayan de traher vera fe de los señores inquisidores de su Tribunal, en la qual se contenten que no quieren les aproveche ni puedan valerse de execucion alguna de la familiatura para pagar los derechos dominicales. Y que si algun delinquente se retirare en casa o casas de alguno o algunos de los dichos familiares o exemptos de qualquiere jurisdiction que sean, que puedan entrar a prenderlos los oficiales de su Señoria, como si fuese en casa de qualquiere otro particular. Y si no truxeren dicha fe de los señores inquisidores, o sus superiores, en tal caso su Señoria y sus successores les puedan tomar las casas y tierras que tuvieren, pues a ellos y a sus successores se les da con pactos y condiciones arriba mencionados, y no de otra manera ⁴¹.

* Que se contenta dela manera que en el capitulo se contiene.

(XXX) Item, dichos nuevos moradores aceptan los dichos pactos obligandose a tener, cumplir y guardar todo lo contenido en ellos y qualquiere parte d'ellos. Entendido, empero, y declarado que para pagar las deudas de la villa de Miravet y de los particulares d'ella, conforme en los primeros capítulos se contiene, solo obligan los bienes que su Señoria les dara en la presente villa de Miravet, y los frutos que procedieren de dichos bienes ⁴².

* Que ayan de obligarse en carta tercio persona y bienes, havidos y por haver, que quien tiene intencion de cumplir no rehusara el obligarse.

(XXXI) Item, dichos nuevos pobladores prometen que venran con su casa, muger e hijos y demas familia, de aqui por toda la Quaresma presente. Y no viniendo,

40. Semblant al cap. 28 definitiu, si bé aquest no preveu que s'hi hagi de sembrar blat o civada. Val a dir que, aquell capítol 28, indica que en aquell moment ja estaven arrencades les vinyes.

41. No té equivalència.

42. El contingut d'aquest capítol el recull el 3 del text definitiu.

en tal caso dicha hazienda este vaca y libre de suerte, que su Señoria o quien su poder tuviere, pueda darla a otro poblador. Esto declarado, que su Señoria terna el gozo de la tal hazienda hasta veynte y nueve de setiembre d'este año, y de alli adelante la villa de Miravet terna el gozo de las haziendas vacas que le correran las pensiones, pagando los mismos drechos, salva siempre a su Señoria, o a quien su poder tuviere, facultad de poder repartir dichas haziendas vacas ⁴³.

* Este capitulo esta bien declarando la facultad de dar la hazienda a otros, llegando el caso que en el capitulo se contiene.

(XXXII) Item, que los de mano mayor y de mano mediana por toda la presente Quaresma han de tener un par de mulas o de bueyes dentro la villa de Miravet ⁴⁴.

* Que me contento con este capitulo, con condicion vengan por toda la Quaresma de 1616.

(XXXIII) Item, que siempre y quando fuere voluntad de su Señoria, haya y deva la villa de Miravet concegilmente lohar, aprobar y ratifficar el presente auto, y presta juramento de fidelidad, sacramento de homenaje a su Señoria y successores suyos, como a buenos y leales vassallos suyos ⁴⁵.

* Que se haga como en el capitulo se contiene.

(XXXIV) Item, su Señoria ordena que en dicha villa de Miravet haya jurados primero y segundo, para extraccion de los quales ordena los capitulos siguientes ⁴⁶.

* Que haya jurados primero y segundo, y que en llegando yo a la Baylia ordenare los capitulos que convenga acerca d'esto, y tratara de la insecucion de dichos jurados en que forma a de ser.

(XXXV) Primeramente, en la casa de la villa haya un escribano que les nombrare su Señoria cada tres años. Y ha de haver dos bolsas, la una de jurado primero y la otra del jurado segundo, y en cada una d'ellas ... ⁴⁷.

43. Aquesta obligació de residir l'estableix el cap. 29 del document final, però sense concretar una data.

44. No té equivalència.

45. Com l'anterior.

46. Coincideix amb el cap. 128 definitiu.

47. Parcialment, en la part recollida, coincideix amb el cap. 129 del text final.